

En detalje i Den hellige Jomfrus anatomi

Om udtrykket *mirra thorn* i en gammeldansk Mariavise

Af Britta Olrik Frederiksen

Skønt de færreste formentlig ved hvad myrra er, kender de fleste danskere ordet og tager det endog i deres mund mindst én gang om året. Det skyldes Grundtvigs gendigtning af den gamle julehymne »Puer natus in Bethlehem«, »Et Barn er født i Bethlehem«, hvor der ganske i overensstemmelse med evangeliet (Mt. 2.11) meldes om hvad Østens vise ofrede til det nyfødte barn i krybberummet: »Guld, Røgelse og Myrrha skiær!« (citeret efter Malling 1962:359). Ordet er antagelig kommet til Norden sammen med kristendommen og har i al fald været i brug her siden den ældre middelalder, bl.a. i lægebøger. Det er normalt betegnelse for den stivnede harpiksholdige mælkesaft fra barken af forskellige småtræer af slægten *Commiphora* inden for balsamfamilien, men kan desuden betegne selve planten. I tør tilstand har den bittert smagende, men balsamisk duftende droge myrra været anvendt som røgelse, i flydende som læge-, balsamerings- og skønhedsmiddel (jf. bl.a. Salzer 1967:173, Van Beek 1960:pass. og Jensen 1974:108).

Til forskel fra det usammensatte *myrra* er sammensætningen *mirra thorn* en enlig svale. Den optræder kun i Mariavisen »Crist vndhæ megh then helighanz nadhæ«, og visen kun i håndskriftet AM 76,8° (Klosterb.), der er et dansk-latinsk blandingshåndskrift fra godt og vel midten af 1400-tallet; udover ved sine med melodi forsynede viser udmærker det sig især ved at indeholde en dansk bearbejdelse af folkebogen *Lucidarius*. Mariavisens str. 7 indgår i en længere beskrivelse af den lovpriste genstand, jomfruen; her hedder det i l. 1-4, som Hans Brix har udnævnt til »de gratiøseste Linjer, Per Ræv [hvorom ndf.] har skrevet om Jomfruen, .. det inderlig søde Billede af hendes unge smalle Legeme« (1935:78):

Hun er opp voxen mø [d.v.s. smal] som vondh,
som mirra thorn thet rødhæ,
hennes belthæ thet er eth silkæ bondh,
thet ber hun forudhen all mødhæ

Trods ihærdig eftersøgning i alle større nordiske ordbøger og i de videnskabelige ordbogssamlinger (GldO, AMKO samt samlingerne i Norsk leksikografisk institutt, det sidste takket være Erik Simensens hjælp) kan der tilsyneladende ikke opvises andre eksempler end dette ene på *mirra thorn*. Det er beklageligt nok, for så vidt som hverken sidsteleddets identitet eller sammensætningens hele betydning giver sig selv af konteksten. Sigtet her er da at prøve at belyse denne gådefulde forbindelse.

Belysningen vil uvægerlig føre vidt omkring, fx til den skolestiske teologis højere skoleridt, til den litterære og materielle kultur i oldtidens Ægypten og til vegetationen omkring Det røde Hav. Man vil kunne spørge om ikke det er at gøre for stor ståhej ud af næsten ingenting, en enkelt glose i en enkelt tekst i et enkelt håndskrift som støvet har lagt sig på i mere end fem hundrede år. Da Allan Karker fremlagde sin udførlige og aldeles overbevisende tolkning af en anden af den glde. litteraturs ensomme svaler, Rimkrønicens *dwss*, der dog er belagt hele to gange, forsvarede han sig med leksikografiske hensyn, nærmere betegnet hensynet til GldO, som er under forberedelse af Det danske Sprog- og Litteraturselskab: »Man kan mene at ved en sammenhængende læsning af Rimkrøniken som litteraturmindesmærke fra Danmarks middelalder spiller det ingen synderlig rolle om det sjældne ord *dwss* forstås på den ene eller den anden måde. Men den leksikografiske udnyttelse af teksten skærper kravet om præcis forståelse indtil det uomgængelige: Hic Rhodus« (1975:153). Også en om muligt præcis forståelse af *mirra thorn* er naturligvis nødvendig for leksikografen, der skal levere betydningsdefinition og etymologi samt afgøre om ordet – hvis det da skal med – bør anbringes under opslagsformen *myrretorn* eller *myrrethorn* (jf. ndf.); havde det ikke været for førsteleddet, ligger anbringelsesmulighederne jo ikke klos op ad hinanden. Imidlertid spiller det vel principielt også en ganske afgørende rolle for læsningen af glde. tekster som litteraturmindesmærker om ordene deri, de være sig aldrig så sjældne, betyder det ene eller det andet. Det gælder for Rimkrøniken, og det gælder i allerhøjeste grad for »Crist vndhæ megh then helighanz nadhæ«, der i henhold til hævdunden litteraturhistorie må regnes for noget så exceptionelt som et stykke original glde. lyrik af ubestridelig litterær værdi, skønt skæmmet af en del forvanskninger.

Formodningen om at visen er original dansk har været specificeret så vidt som til at forfatteren kunne være den Per Ræv Lille der giver sig til kende som digter i en anden af håndskriftets Mariaviser, »MIth hierthæ

thet brener saa heth som boll«, og som har fået tillagt forfatterskabet til yderligere et par viser deri. Der synes dog ikke at være fremsat egentlig bindende argumenter for denne forfatterhypotese, som Hans Brix vist er den ihærdigste fortaler for, så lidt som for de interessante hypoteser om den historisk ukendte person Per Ræv Lille og hans smertefulde vej gennem en tragisk elskovshistorie frem til digterkaldet og religionens trøst (jf. bl.a. Brix 1935 og Toldberg 1961). Men spørgsmålet om forfatterskabet skal ikke drøftes her. – Visen selv minder om troubadourdigtingen ved at have adresse til en høvisk tilhørerskare, hylde en kvinde af mageløse ydre og indre fortrin og tilbageholde hendes identitet indtil allersidste linje: *henes naffn thet kallas Maria* (str. 13.8). Identiteten vil dog for længst være afsløret, hvis man forstår at gætte de gåder der er udlagt undervejs i form af en række Mariabilleder og -allusioner hentet fra Bibelen eller gængs middelalderlig andagtslitteratur. Disse billeder er kædet sammen til en helhed med stærk sanselig appel, især p.gr.a. deres islæt af østerlandsk pragt.

I de nærmeste omgivelser af *mirra thorn*-passagen i »Crist vndhæ megh then helighanz nadhæ« er billederne overvejende hentet fra Højsangen i Det gamle Testamente og indgår i en beskrivelse af Maria der minder om de såkaldte *wasfer*, d.v.s. Højsangens »beskrivelsessange«, hvor digteren »begynder enten fra oven eller fra neden og beskriver de enkelte legemsdele med udsøgte og blomstrende billeder« (Gadegård 1969:460). I str. 6 sammenlignes jomfruens hoved med *Carmelus bergh thet høwæ* (str. 6.2) og håret med *palmæ quistæ* (str. 6.6), svarende til henholdsvis Højs. 7.5 *caput tuum ut Carmelus* og 5.11 *comae eius sicut elatae palmarum*. I anden halvdel af str. 7 og i begyndelsen af str. 8 er billedet af halsen det velkendte sværtbefæstede og skjoldbehængte Davids tårn, jf. Højs. 4.4: *sicut turris David collum tuum quae aedificata est cum propugnaculis* [d.v.s. forsvarsværker]/*mille clypei* [d.v.s. skjolde] *pendent ex ea.*; det kan i øvrigt kun forstås som en kompliment af den arkæologisk og antropologisk velbevandrede, der dels har et begreb om hvordan kong Davids tårn kunne have set ud – slankt, knøjse og besat med runde skjolde foroven –, dels ved besked om hvordan orientalske kvinder smykker sig med store mønter i bånd om halsen eller indflettet i håret (jf. bl.a. Gadegård 1969:461f.).

Med dette in mente forstår man nok, at også visens *mirra thorn*-passage er blevet ført tilbage til Højsangen. I den så vidt vides senest fremsatte tolkning, Søren Kaspersens fra 1984, læses andetleddet øjensynlig som sb. gl'da. *torn* 'tårn' og hele forbindelsen som udsprunget af Højs.

4.6 *vadam ad montem murrae et ad collem turis* [d.v.s. røgelseshøjen, »velligtshøjen«]: ».. myrratårnet må være en omskrivning af Højsangens myrrabjerg og velligtshøj, som der er et poetisk udtryk for de kvindelige attributter .. [Her] .. understreger tårnets form den slanke skikkelse, men har som det røde og velligtende ikke mistet sin sanselige karakter« (Kaspersen 1984:590f.). Tolkningen 'myrratårn' finder man også hos Tue Gad (1966:sp.383) og Johanne Brandt-Nielsen (1979:23), begge steder dog uden kommentar og henvisning, samt hos Ernst Frandsen (1926:195), hvor der heller ikke kommenteres, men derimod henvises til Højs. 5.6. Det sidste må dog være en fejl, idet der her hverken meldes om *myrra*, *tårn*, *myrratårn* eller noget som helst lignende. Sandsynligvis drejer det sig om en fejl for Højs. 4.6, således at Ernst Frandsen og Søren Kaspersen står på linje med hinanden hvad Højsangsreference angår.

Indholdet af Højs. 3.6 har imidlertid også en sådan affinitet til *mirra thorn*-passagen i »Crist vndhæ megh then helighanz nadhæ« at den sidste påstand kræver en nærmere begrundelse for, at Ernst Frandsens 5.6 ikke kan være fejl for 3.6, som lyder: *quae est ista quae ascendit per desertum sicut virgula fumi ex aromatibus murrae et turis et universi pulveris pigmentarii* [d.v.s. farve-/salvehandlerens]. Disse ord har tidligt været brugt sinbilledligt om Maria (jf. Salzer 1967:158ff. og videre ndf.: p. 11ff. om den marianske Højsangstydning), og det er kombinationen af ordene *virgula* og *murrae et turis* (gen. af henholdsvis *murra* og *t(h)us*) der kunne lede tankerne hen på Mariasammenligningen i den danske vises str. 7.1-2, hvor ordene *vondh* og *mirra thorn* optræder i hinandens nære naboskab; *virgula* og *vondh* dækker hinanden betydningsmæssigt, mens *murrae et turis* næsten lyder som **murrae turris* der betydningsmæssigt dækker *mirra thorn* i henhold til Ernst Frandsens og andres tolkning 'myrratårn'. Rent bortset fra at Ernst Frandsen vel måtte have følt sig forpligtet til nærmere forklaring, hvis det rettelig var Højs. 3.6 han forbandt *mirra thorn*-passagen med, er der dog flere grunde til at tro at næppe nogen i fuldt alvor ville driste sig til en sådan sammenstilling.

At dømme ud fra den store videnskabelige Vulg.-udgave giver Vulg.-håndskrifterne for det første ikke anledning til at tro, at de sideordnede gen.-former *murrae et turis*, der er underordnede *aromatibus*, skulle være blevet (mis)forstået som et hypotagme **murrae turris*, der i øvrigt er i modstrid med normal lat. ordstilling, i al fald klassisk lat. (jf. Blatt 1946:252f.). Efter udgavens redaktionsprincipper (Vulg.

11:Supplementum) ville et manglende *et* og et *turris* for *turis* være registreret i variantapparatet, hvis disse læsemåder var forekommet, hvad de ikke er. I sig selv er varianten *turris* til *turis* ganske vist ikke spor utænkkelig, idet der gives (bl.a.) Højsangshåndskrifter med sammenblanding af formerne eller med brug af *turris* for *turis*, jf. varianterne *turris* og *turis* til *turturis* Højs. 1.9 og først og fremmest varianten *turris* til *turis* 4.6 (at forveksling er mulig selv for en stiv latiner af yngre dato, ses af at Anselm Salzer har anbragt Alanus de Insulis-citatet (*Maria comparatur colli thuris* under eksemplerne på Mariasympolet »Mauer. Thurm. Castell. Stadt.« 1967:291); men en sådan variant kendes altså ikke i Højs. 3.6, og det ville jo heller ikke være gjort med den alene at komme fra *murrae et turis* til **murrae turris*.

For det andet er Højsangsstoffet i »Crist vndhæ megh then helighanz nadhæ« i al almindelighed ikke af en sådan art, at man kan forestille sig at forfatteren har siddet med Bibelen ved siden af sig og oversat direkte. Tværtimod synes han at have udnyttet nogle velkendte motiver temmelig frit, for visses vedkommende måske sådan som de har været kendt gennem et populærteologisk illustreret værk som *Speculum humanæ salvationis* efter GkS 79 fol. eller et hermed beslægtet håndskrift (jf. Toldberg 1961:32ff.). Også det taler naturligvis imod at udtrykket *mirra thorn* skulle være udsprunget af en individuel fejludlægning af et enkelt tekststed i Vulg. Som eksempler på den frie udnyttelse af Højsangen kan nævnes str. 3.5-7 *Hun er møghet vener en engell i skare,/soo er hun skøn then renæ,/ soll oc monæ og stierner klarellignes ikkæ then iomfru iek mener*, der snarest er inspireret af Højs. 6.9 *quae est ista quae progreditur quasi aurora consurgens pulchra ut luna electa ut sol terribilis ut acies ordinata*, og str. 10.5-6 *hennes føther the stanner i en stadigh grunuoll,/eræ skodhæ i gul thet rødhæ*, der vist nok er inspireret af beskrivelsen Højs. 5.15 *crura* [d.v.s. ben] *illius columnae marmoreae quae fundatae sunt super bases aureas* (jf. Brix 1935:77).

For det tredje endelig er det uvist om *virgula* i Højs. 3.6 nogen sinde er blevet forstået som den 'slanke gren' ell. lign. hvortil der efter al sandsynlighed sigtes med den danske vises ord *opp voxen mø som vondh* i str. 7.1; tillægget *fumi* til *virgula* indicerer at billedet ikke er hentet fra planteriget, men gælder en røgsøjle ell. lign., og på de steder i den glde. litteratur hvor der utvivlsomt alluderes til Højs. 3.6 mangler det betydningsmodificerende tillæg ikke, jf. *sosom ien røgstreng aff vel-luctende yrter mirre oc røghels oc al hanne puluer* da. Suso:103.15 og *Hwo ær then som opstigher with øthken lighe weth røgs wond af mirra*

ok røghelses søte døøn i opbyggelsesskriftet Sth. A 29:79r (at dømme ud fra GldOs formentlig udtømmende samlinger er dette det fuldstændige materiale). Herved bliver en eventuel forbindelse mellem Højs. 3.6 og Mariavisens str. 7.1-2 yderligere uvis.

Er det da en bedre idé at søge udgangspunktet for den danske Mariavises *mirra thorn*-passage i Højs. 4.6 med dens tale om *mons murrae* (og *collis turis*), sådan som Søren Kaspersen udtrykkelig og Ernst Frandsen formodentlig gør? Forbindelsen giver i al fald ikke sig selv uden videre, og som den er udredt af Søren Kaspersen synes den at hænge i en ganske tynd tråd: billedværdien er forskellig de to steder – Højsangens *mons murrae* og *collis turis* siges at stå for »de kvindelige attributter«, men *mirra thorn* i den danske vise for noget så forholdsvis modsat som jomfruens slanke skikkelse –, og billederne selv er forskellige, for så vidt som der i Højsangen tales om *-bjerg* og *-høj*, men i visen om *-tårn* ifølge Søren Kaspersen. Derfor kan der naturligvis godt eksistere en forbindelse alligevel. Men det ville unægtelig være til fordel for tanken, hvis *mons murrae* i Højs. 4.6 lod sig applicere på visekonteksten uden en radikal nødløsning som Søren Kaspersens, og hvis *mirra thorn* i sig selv, d.v.s. uafhængigt af konteksten, kunne forstås som en gengivelse af *mons murrae*, om end aldrig så fri. Disse muligheder skal overvejes i det følgende, og det spørgsmål som da først melder sig er, om Højsangudtrykkene *mons murrae* og *collis turis* virkelig, med Søren Kaspersen, dækker »de kvindelige attributter« eller evt. noget andet der kunne harmonere bedre med den danske kontekst.

Ifølge den moderne bibeleksegese er det usikkert hvad de betyder. Der er ingen tvivl om at de i sammenhængen *donec adspiret dies et inclinentur umbrae* [d.v.s. indtil/når dagen ånder ud (?) og skyggerne hældes] *vadam ad montem murrae et ad collem turis* Højs. 4.6 af mange har været forstået som »kvindelige attributter« (af den ene eller den anden slags, jf. Gadegård 1966:sp.265 og Pope 1977:472), en forståelse som det foregående vers da også i høj grad lægger op til: *duo ubera tua sicut duo hinuli capreae gemelli* [d.v.s. gazelletvillinger] *qui pascuntur* [d.v.s. græsser] *in liliis* Højs. 4.5. Ifølge den vist nok senest udkomne kommentar er »The sentiment here [d.v.s. i Højs. 4.6] .. like that expressed in 7:8-10 .. where the lady's form is compared to a palm tree and her breasts to fruit clusters and the lover feels the urge to climb the palm, grasp its branches, and taste the fruit clusters, as here he wishes to betake himself to her charms figured as a mount of myrrh or a hill of incense« (Pope 1977:472). Det kan dog i al fald ifølge én af nutidens ek-

segeter, Gillis Gerleman, betvivles at denne tolkning er i overensstemmelse med den oprindelige mening; Gerlemans såvel som de øvrige moderne eksegeters udgangspunkt er naturligvis den hebraiske grundtekst; men den afviger vel at mærke ikke væsentligt fra Vulg.s, hvad angår Højs. 4.6 (jf. bl.a. Gerleman 1965:144 og Pope 1977:452). For ham er den anatomiske tolkning lige så forfejlet som det er at forsøge at lokalisere de omtalte landskabelige formationer konkret-geografisk, fx til det nordlige Palæstina, således som det har været bragt i forslag. Han regner myrraberget og vellugtshøjen for rent poetisk-uvirkelige, konventionelle topos-agtige størrelser i et fjerntliggende eventyrland af samme slags som Punt i den gamle ægyptiske kærlighedslyrik, »ein Arkadien, das .. eine wichtige Funktion bei der Inszenierung der Liebesschilderungen hat« (op.cit.:152). Omtalen af dette land er ifølge ham (ibid.:150) fremkaldt af det foregående vers' ord om gazelletvillingerne der græsser blandt liljer.

Før opmærksomheden atter rettes mod *mirra thorn*-passagen må det videre undersøges om der skulle ligge et særligt mariansk indhold i udtrykket *mons murrae* (og *collis turis*). Højsangsallusionerne er jo utvivlsomt ikke til stede i den danske Mariavise for deres æstetiske kvaliteters skyld alene, men fordi Højsangen, alle dage et yndet fortolkningsobjekt, bl.a. også har været udsat for såkaldt mariansk tydning, d.v.s. en typologisk tydning af teksten som handlende om Maria som bruden (og Kristus som brudgommen). Den var vokset frem af kirkens Marialiturgi i tidlig skolastisk tid, og af skolastikernes typologiske tekstkommentarer fremvoksede atter hele mængden af Højsangsinspi- rerede Mariabilleder og -sammenligninger (jf. Beumer 1954:430).

Vil man skaffe sig klarhed på dette punkt, er det mest håndterlige redskab Anselm Salzers desværre mærkbart bedagede klassiker *Die Sinnbilder und Beiworte Mariens in der deutschen Literatur und lateinischen Hymnenpoesie des Mittelalters* (1894, oprt. 1967); foruden grundig orientering i overensstemmelse med titelen får man her opgi- vet kilderne for de enkelte Mariabilleder og -tilnavne. »Myrrhe« med sammensætninger behandles blandt de bibelsk funderede billeder på Maria i sin »Tugendschönheit«, og stoffets marianske symbolværdi for- klares med henvisning til (og stedvis fatalt beskårne citater fra) kirke- fædres og skolastiske teologers skrifter. Udover at Marias navn har væ- ret tolket som 'havets myrra', der skulle være et billede på udødelig- hed, har man i myrraen set »ein Bild ihrer Schmerzen ..., ihrer Abtöd- tung [d.v.s. spægelse] und Enthaltbarkeit ..., des Wohlgeruches ihrer

Tugenden, durch die sie die Menschen ebenso erhält, wie die Myrrhe die Leichname, .. u.s.w.« (Salzer 1967:174). *Mons murrae* eller sand-synlige folkesproglige ækvivalenter dertil er ikke nævnt under de fra litteraturen kendte Mariabilleder og -tilnavne, hvorimod der findes to eksempler på identifikation af Maria med *mons murrae* blandt Salzers skolastikercitater der skal dokumentere, at myrra er blevet brugt med allusion til Marias smerter.

Hvad det sidste angår, er det dog ud fra citaterne noget vanskeligt at skønne over om Salzer har ret.

I det ene tilfælde, som stammer fra pariserteologen Alanus de Insulis' *Elucidatio in Cantica Canticorum* (12. århundrede), synes myrraen snarere at sigte til Marias spægelse end til hendes smerter, idet hun siges at være *mons propter virtutum celsitudinem et myrrhae propter carnis mortificationem* (Salzer op.cit.:174 u. note 1).

I det andet, fra Honorius Augustodunensis' *Sigillum beatae Mariae* (også 12. århundrede), er det yderligt uvist hvordan relationen mellem Maria og myrraen skal forstås: (Jesus siger, når han kalder sin mor til himmelen:) *Vadam ad montem myrrhae et ad collem thuris .. quid est dicere: veniam cum multitudine angelorum advocare reginam coelorum, quae est mons myrrhae, id est martyribus, qui sunt myrrha, [...] altitudo, et collis thuris, id est confessoribus, qui sunt thus, celsitudo* (Salzer:ibid.; der er rettet i teksten her, idet [...] modsvares af *id est* hos Honorius (PL 172:506D); udeladelsen er ikke noget stort indgreb, idet det alledsnærværende *id est* formentlig blot fremtræder som et simpelt forkortelsestegn i håndskrifterne, en rettelse forekommer under alle omstændigheder nødvendig for at få mening i teksten, og den her foreslåede støttes af parallelsætningen *id est confessoribus, qui sunt thus, celsitudo*). Ved bedømmelsen af denne passus må man betænke at der ofte i Honorius' *Sigillum* er en ekklesiologisk tolkning indesluttet i den marianske, d.v.s. en typologisk tolkning af Højsangen som handlende om kirken som bruden (og Kristus som brudgommen), endvidere at forbindelsen mellem de to tolkninger kun er udvendig samt i regelen ret løs og vilkårlig, og endelig at Honorius' valg af en knap udtryksmåde i al almindelighed har gjort det vanskeligt for ham at forklare sine teologiske og mariologiske temaer nærmere (jf. Beumer 1954:422f.). Sammenstillingen i citatet af *mons myrrhae* (og *collis thuris*) med *regina coelorum* er mariansk, mens sammenstillingen af *mons myrrhae* med *martyribus altitudo* (og af *collis thuris* med *confessoribus celsitudo*) er ekklesiologisk og uddybet i Honorius' anden og senere Højsangsudlæg-

ning, *Expositio in Cantica canticorum*, der ifølge Beumer (op. cit.:421) er blottet for marianske indslag; her fremgår det at martyrer-nes skare er som et bjerg, fordi de ved at dø under pinsler for Kristus voksede *in altam virtutem patientiæ instar montis*, og at bjerget er et myrrabjerg, fordi døde menneskers kroppe balsameres med myrra; jf. PL 172:417B-C. En tilsvarende uddybelse af den marianske tolkning af *mons myrrhae* findes ikke hos Honorius. Ud fra hans lakoniske tekst kan man da kun sige at forbindelsen mellem Maria og smerten/ de lidende mennesker synes at være en ganske indirekte forbindelse, etableret ved at *mons myrrhae* til den ene side sammenlignes med Maria, til den anden med *martyribus altitudo*; men en slags forbindelse er det jo dog.

Vender man med den indvundne eksegetiske viden tilbage til »Crist vndhæ megh then helighanz nadhæ«, og spørger man atter om der er grundlag for at tolke *mirra thorn*-passagen ud fra Højs. 4.6 – forudsat at det overhovedet er sprogligt forklarligt at *mons (murrae)* skulle være gengivet med (*mirra*) *thorn*, jf. ndf. –, må svaret gå i negativ retning.

Modsat flertallet af den danske vises Højsanginspirerede billeder (fx *engell i skare*, der vist skal ses som meget fri korrespondens til *acies ordinata* Højs. 6.9, og *soll oc monæ oc stierne klare* i str. 3, *gull thet rød hæ* i str. 6 og *Dauitz thorn thet bold hæ* i str. 7) tilhører *mons murrae* ikke den fælleskirkelige fond af gængse marianske symboler, at dømme ud fra Salzer. At han kun øser af den middelalderlige tyske litteratur og lat. hymnepoesi som kilde er næppe afgørende, eftersom begge er så rige på Mariasymboler at *mons murrae* (evt. med tyske modsvarigheder) efter al sandsynlighed ville have optrådt der, hvis det havde været et sådant gængs symbol.

To skolastikere, hvis værker tilsyneladende kun indirekte har sat sig spor i Danmark (jf. Kværndrup 1984:408 om forbindelsen mellem Honorius og den danske Lucidarius, Kaspersen 1984:588 om omtalen af Alanus i et lat. Mariadigt af en formodet dansk forfatter), har til gengæld nok udlagt *mons murrae* som Maria; men det er ikke sandsynligt at der skulle være udgået påvirkning herfra til den danske vise, dels fordi den højere skolastik ikke i øvrigt præger den – tværtimod hører de sikkert identificerede kilder til blandt middelalderens mere populære genrer (jf. bl.a. Kaspersen op.cit.:593) –, dels fordi associationen mellem Maria og *mons murrae* hos begge forfattere muligvis går over smerten/lidelsen og i al fald ikke over noget positivt, sådan som man

med en vis ret måtte forvente det ved brug af billedet i en sammenhæng hvor Marias skønhed beskrives.

At *mons murrae* ikke kendes andetsteds fra med det fornødne marianske indhold er nok et argument imod at betragte det som udgangspunkt for *mirra thorn* i den danske vise. Men det møder sit modargument deri at visens Mariabeskrivelse i str. 6.1-2 indeholder et utvivlsomt Højsangsbillede der endda modsat *mons murrae* slet ikke er nævnt hos Salzer: *Hennes howyth thet lignes vydh .. Carmelus bergh thet hōwæ, (thet gywer fruct oc yrther till grōdhæ, lywer allæ sin landh till nōwæ* l. 3-4), svarende til *caput tuum ut Carmelus* Højs. 7.5. Man kan naturligvis ikke udelukke at det skyldes tilfældighed eller fejl, at Karmel-billedet ikke findes hos Salzer. Men det kunne jo også skyldes at en dansk digter der var fortrolig med Højsangen og dens marianske udtydning i al almindelighed, har hentet Højsangsudtryk frem og brugt dem efter sit eget behov.

Selv om man antog dette, ville vanskelighederne ved at applicere Højs. 4.6 på *mirra thorn*-passagen dog ikke være endeligt overvundet. Et rent tilpasningsmæssigt problem ved billedet står tilbage, og det gør det vel at mærke også, hvis man ser bort fra den i forhold til visekonteksten mest genstridige udlægning af *mons murrae* (og *collis turis*), udlægningen 'billede på "de kvindelige attributter"'. Hvis man med Gerleman forstod *mons murrae* som betegnelse for 'poetisk-uvirkelig størrelse i et fjertliggende eventyrland' eller i al fald tog ordet *mons* mere bogstaveligt, ville man ganske vist med *mirra thorn* ~ *mons murrae* (og *collis turis*) stå over for et korrelat til jomfruens vækst eller skikkelse som næppe er så meget mere mærkværdigt end korrelatet *Carmelus bergh thet hōwæ* til hendes hoved i str. 6.2. Der er imidlertid den afgørende forskel mellem Karmel-sammenligningen samt visens andre sikre Højsangssammenligninger på den ene side og den eventuelle *mons murrae*-inspirerede sammenligning på den anden, at det i de sikre tilfælde er hele, regulære billeder eller sammenligningspar (med mennesket som reference) der er overført fra Højsangen, det være sig aldrig så frit, mens der jo ikke er en sådan ligefrem proportionalitet for hånden mellem Højs. 4.6 og visens str. 7.2. Som eksempler på den ligefremme proportionalitet kan nævnes Højs. 5.11.1 *caput eius aurum optimum* ~ str. 6.1 *Hennes howyth thet lignes vydh gull thet rōdhæ*, Højs. 5.11.2 *comae eius sicut elatae palmarum* ~ str. 6.6 *haar som palmæ qui-stæ* og Højs. 5.15 *crura illius columnae marmoreae quae fundatae sunt super bases aureas* ~ str. 10.5-6 *hennes føther the stanner i en stadigh*

grunuoll, leræ skodhæ i gul thet rødhæ. Jf. hermed, at Højs. 4.6 og visens str. 7.1-2 er inkommensurable størrelser, selv om man sidestiller *mons murrae* (og *collis turis*) med *mirra thorn*: *donec adspiret dies et inclinentur umbrae vadam ad montem murrae et ad collem turis* og *Hun er opp voxen mø som vondh, / som mirra thorn thet rødhæ.*

Der vedbliver altså at være anstødssten i visens kontekst, også hvis man giver sidestillingen *mons murrae* ~ *mirra thorn* al den rationelle kredit den kan bære, d.v.s. hvis man ser bort fra den manglende marianske støtte og fra mindre lempelige udlægninger af *mons murrae* (og *collis turis*).

Hertil kommer at det er vanskeligt at finde en kontekstuaafhængig forklaring på at *mons (murrae)* skulle være gengivet med (*mirra*) *thorn*.

Digteren, som jo forholder sig frit til Højsangsstoffet, har haft ganske indlysende god grund til at foretrække glosen *glda. torn* fremfor *biargh* umiddelbart efter at han har kaldt jomfruen *smal* som *vånd*. Men det ville som nævnt være en kærkommen støtte for hypotesen om forbindelse mellem Højs. 4.6 og visens *mirra thorn*-passage, hvis en formodet korrespondens *mons (murrae)* ~ (*mirra*) *thorn* også lod sig forklare rent sprogligt. Indholdet 'bjerg' og indholdet 'tårn' har utvivlsomt en vis fællesmængde – '(sten)masse der rager i vejret' ell. lign. –, og hvis der kunne frembringes beviser på denne semantiske overlapning, enten i form af eksempler på sammenblanding af gloserne *glda. biargh* og *torn* eller i form af fælleselementer i definitionerne på henholdsvis *mons* og *turris* inden for den middelalderlige (lat.) leksikografi, så måtte korrespondensen *mons (murrae)* ~ (*mirra*) *thorn* vel med en vis ret betegnes som sprogligt forståelig.

Hvad det mindre tungtvejende angår – middelalderleksikografien –, er der ikke megen støtte at hente. – Dominikaneren Johannes Balbus' vidt udbredte ordbogsværk *Catholicon* (1286, trykt 1460 og senere) er det mest nærliggende sted at søge oplysning (jf. bl.a. Lawler 1984:449f.). Her meddeles om *mons* forud for en mængde kuriøse encyklopædiske data at det er *altus terre tumor*, og, med mere eller mindre fantasifulde begrundelser, at det etymologisk skal henføres til ét af verberne *moveo*, *munio* og *emineo*. *Turris* defineres ikke, etymologiseres kun, som sammenhørende enten med adj. *teres* 'afrundet, glat' eller med vb. *tueor* 'iagttaget, holder øje med, beskytter'. Der er her nok den lighed mellem *mons* og *turris* at de begge angives at have ord af betydningen 'forsvare, beskytte, befæste' ell. lign. som muligt etymologisk udgangspunkt, *mons* således muligvis *munio quia munit nos*, *turris*

muligvis *tueor quia prebent defensionem*. Men sådanne ikke-primære, spekulative etymologiske alternativer giver ikke tilstrækkeligt grundlag for at regne med nogen som helst interferens i praksis mellem disse gloser. I Ambrosius Calepinus' langt senere *Dictionarium* (1502) gives også definition på *mons* – omtrent den samme som i *Catholicon* –, og etymologiseringsforslag både til *mons* og *turris*. For *mons*' vedkommende er det den ene af *Catholicon*'s tre muligheder der nævnes: *Mons .. ab eminendo .. dictus*; for *turris*' nævnes et par alternativer, og det er andre end i *Catholicon*: *Turris a terrendis hostibus dicta est .. Vel quod aspectu torua [d.v.s. barsek] sit. hoc est terribilis*. Her er altså slet ingen eksplicite fællestræk; men i postulatet *omne quod eminet mons dici potest*, der fremsættes i art. *Mons*, ligger naturligvis implicit at også 'tårn' kan kaldes *mons*. Heller ikke dette kan man dog tillægge større betydning, idet her utvivlsomt blot sigtes til ganske tilfældig billedsprogbrug, ikke til nogen som helst form for sproglig konstans.

Hvad angår spørgsmålet om en eventuel sammenblanding af gloserne glða. *biargh* og *torn*, er det GldOs samlinger der stiller den fyldigst mulige belysning i udsigt. For her vil man finde den fyldigste registrering både af de mulige tilfælde hvori *biargh* og *torn* måtte optræde som synonympar, og af de mulige tilfælde hvori *torn* måtte være brugt som oversættelse for ventet *biargh* eller omvendt; det sidste muliggøres af de mange ordbogssedler der citerer fremmedsprogede kildesteder.

De to gloser viser sig gennemgående at have klart adskilte oversættelsesfunktioner. *Biargh* er sædvanligvis oversat fra lat. *mons* (med bøjning og afledning), enkelte gange fra lat. *collis* og *rupes*, én gang fra henholdsvis lat. *clivum* og (pl.) *petræ*, i det sidste tilfælde dog kun som sideordnet led i synonymparret *biargæ oc stenæ*; endelig er det også en enkelt gang resultat af en omskrivning. *torn* er som oversættelse normalt korrespondens til lat. *turris*, men ikke helt sjældent til forskellige udtryk der betoner tårnbygningens egenskab af fæstning og fængsel (lat. *arx*, *castrum*, *propugnaculum* resp. *carcer*, *vincula* og lign. der nærmer sig parafrasen).

Alt i alt er der af hele det righoldige materiale kun to meddelelser som tiltrækker sig opmærksomhed.

Den ene hidrører fra Christiern Pedersens *Vocabularium ad usum dacorum* 1510, hvor forklaringen til adj. *iugosus* lyder: *spiss som biarg eller torn*. Ud fra en almindelig fornemmelse af hvad der kan kaldes spidst, fristes man måske til i første øjeblik at tro at dette *torn* skal identificeres med glða. *thorn* 'torn', som vist endda altid har fremtræ-

delsesformen *to(e)rn* i vokabulariet (jf. op.cit.:art. *dumosus*, *luma*, *sentis* med afledninger, *spina*, *Uepres* med afledninger), hvorimod *torn* også kan manifesteres *taarn* (jf. ibid.:art. *turritus*, *turriger*, *turricula*). Ved et lidt grundigere eftersyn af Christiern Pedersens definitionspraksis indser man imidlertid, at det ikke er mere sandsynligt at han ville have forbundet to ord som glda. *biargh* og *thorn* med konj. *eller*, end at han ville have forbundet ordene *biargh* og *torn*. *Eller* og dets latinske ækvivalent *vel* bruges nemlig i langt de fleste tilfælde mellem egentlige synonymmer eller i al fald mellem led i meget enkle betydningsfelter, d.v.s. felter med forholdsvis indlysende semantisk beslægtede led; jf. fx *argutulus* .. *fortalere* [d.v.s. bagvasker] *vel* *bagskualdere*, *lubricus* .. *slymactig* [d.v.s. slimet] *eller* *vkysk*, *ripa* .. *backe hoss nogen sø eller van* og især *mucronatus* .. *som hwast er som *swerd* [rettet fra *swedr*] *kniff eller andet*; i det sidste tilfælde har de ved *eller* forbundne ord funktion af andet sammenligningsled akkurat ligesom i art. *iugosus*. Da vel hverken *biargh* og *thorn* eller *biargh* og *torn* kan siges at danne et ukompliceret betydningsfelt, det første par dog utvivlsomt i betydelig mindre grad end det sidste, så synes en særforklaring under alle omstændigheder fornøden. Den kan da formentlig også produceres uden større besvær, hvis man ulejlig sig om ad et par andre artikler i vokabulariet via Christiern Pedersens ene hovedkilde, *Catholicon*, som han selv henviser til i sin fortale til *adolescentes optimi* (op.cit.:1v; jf. Larsen 1974:103).

I *Catholicon* tolkes *iugosus* som *cacuminosus vel montuosus*. *Montuosus* stemmer jo med Christiern Pedersens definition af *iugosus* som (*spiss*) *som bierg*, og *cacuminosus* kunne tilsvarende tænkes at stemme med (*spiss*) *som* .. *torn*, når man tager i betragtning at Christiern Pedersen om *cacumen* meddeler at det betegner *ouerdell paa noget*, om *pinna* siger at *thet merker oc spitz paa torn eller øwer dell affnoget* og om *pinaculum* at det er *øwerste del paa torn huss eller andet* – *pinaculum*-artiklen beviser, hvad i og for sig er utvivlsomt i henhold til regelen for brug af *eller*, at det er glda. *torn* 'tårn' der tales om i *pinna*-artiklen; *pinna*-artiklen beviser at *torn* 'tårn' er mere eller mindre synonymt med *øwer dell affnoget*, og en 'overdel (af noget)' er just hvad lat. *cacumen* defineres som. – Hvis det er rigtigt at glda. *biargh* og *torn* er kommet til at optræde som en slags synonympar på denne subtile måde, ved overførelse af et interpretamentum fra *Catholicon* til vokabulariet (eller måske af interpretamenta i det hele taget, jf. Hastrup 1982:96), så er det klart, at meddelelsen om at *iugosus* betyder *spiss*

som *bierg eller torn* ikke kan tages til indtægt for at sb. *torn* har kunnet bruges i flæng med sb. *biargh* i glδα.

Den anden bemærkelsesværdige meddelelse i GldOs samlinger er et citat fra Uppsala-postillen C 56: .. *oc for wärildz äro j hwilke the haffdho astundat at gaa ower andra, nidher thryktos the mz swa myklom thunga som thz storsta sten torn älla biärgh ware ower them lakt oc fallit* MP 3:326.29-32. Ligesom Christiern Pedersens definition på *iugosus* giver denne formulering indtryk af at glδα. *biargh* og (*stën*)*torn* er et synonympar; ved nærmere eftersyn er det dog nok knap så meget af en illusion her som i Christiern Pedersens tilfælde. Yderst ude går tekststedet tilbage til den tyske mystiker Henrik Susos *Horologium aeternae sapientiae* (formentlig fra 1334); men det er rigtig nok kommet til den danske postil ad snirklede veje.

C 56-postillen er som bekendt en oversættelse fra svensk (jf. Brøndum-Nielsen 1959:11ff. pass.), og citatet ovf. genfindes ord til andet i den svenske postil i håndskriftet AM 787,4° (MP 1:251.28-32). Til de to postiller må det være kommet fra deres fælles postilforlæg (om tekstrelationerne Brøndum-Nielsen 1959:17, 21), og hertil fra et forlæg for den svenske Suso-bearbejdelse som er bevaret i fragmentet Sth. A 27. I dette fragment finder man nemlig citatet for tredje gang, men i en form der på et enkelt punkt må regnes for sekundær i forhold til postillernes ordlyd, at dømme ud fra oversættelsesgrundlaget, den lat. Suso-tekst (om de østnordiske Suso-oversættelser og deres forlæg Ronge 1972:sp. 443); jf. *Et pro gloria temporalis et mentis elacione, qua ceteros .. inflati preire ambiebant .., tanta penarum mole ac pondere premebantur ..* lat. Suso:90.22-24, svarende til postillernes *Oc for wärildz äro j hulke the hafdo astundat at ga ouir andra, nidhir tryktos the mz swa myklom thunga ..* MP 1:251.28-30 (tilsvarende MP 3:326.28-30) og til den let anakolutiske sætning i Suso-versionen i fragmentet A 27 *Ok the som for werldz äro. i hwilke the hafdho astundat gaa ofwer andra. nidherthryktos the mz swa myklom thunga ..* sv. Suso:460.2-4. Ingen af de to postiller henviser selv til Suso; så det er kun takket være art. *stentorn* i Sdw. med dens henvisning til såvel MP 1 som Suso at sammenhængen kan påvises. Den danske postil angiver tværtimod sankt Bernhard som hjemmelsmand (jf. MP 3:326.13-14); men det kan ikke passe efter udredningen ovf., og det er utvivlsomt heller ikke C 56' eneste gale kildehenvisning (jf. bl.a. Brøndum-Nielsen 1959:106, 110 note 1).

I den lat. Suso-tekst lyder modsvarigheden til postillernes og A 27-fragmentets *mz swa myklom thunga som thz storsta sten torn älla biärgh*

ware ower them lakt oc fallit (her citeret efter C 56) således: *tanta penarum mole ac pondere .. quantum aliquis premi posset qui maximam turrem .. super se haberet* lat. Suso:90.23-25. Den enkle korrespondens *turrem* til dobbeltudtrykket *sten torn älla biärgh* godtgør at det skal forstås som eksempel på fænomenet »synonymdublering«. Det er ofte iagttaget i den filologiske litteratur (jf. bl.a. Wollin 1981:151f. m. henvisn., 1983:146-148), og af Johs. Brøndum-Nielsen (1959:78) tilskrevet to modsatte årsager: enten en oversætters ufrihed over for sit forlæg, der får ham til først at oversætte en glose mest muligt direkte og derefter at supplere med et friere valgt, mere hjemligt synonym, eller en oversætters/forfatters frihed til at vælge en retorisk figur med indtrængende og indprentende effekt. *Sten torn älla biärgh* synes snarest at henhøre under den første årsag, idet førsteleddet i dobbeltudtrykket netop er nogenlunde direkte oversat fra lat., skønt allerede tillægget *sten* signalerer en vis frigørelse i indprentende eller udmalende retning, og andetleddet er et friere valgt synonym, eller måske rettere her: et i forhold til konteksten mere effektivt udtryk. – Hvis dette er rigtigt, så er Suso-oversættelsens *sten torn älla biärgh* ikke et eksempel på brug i flæng af ordene *glda. torn* og *biärgh*, og således yder ej heller sedlen med C 56-citatet i GldOs samlinger noget sikkert bidrag til en mulig sproglig forståelse af at lat. *mons* skulle være gengivet med *glda. torn* 'tårn'. Og før end de svenske – eller de østnordiske – Suso-oversættelser og deres indbyrdes forhold er nærmere undersøgt, kan det i al fald heller ikke være rimeligt at lægge større vægt på det i og for sig opsigtsvækkende faktum at den fuldstændigere svenske Suso-oversættelse, som er overleveret i håndskriftet Sth. A 4, har modsvarigheden *all wärldz bärgh* sv. Suso:126.20 til latinens *maximam turrem*; under alle omstændigheder er det en gengivelse af *turris* med fsv. *biärgh* og ikke af *mons* med fsv. *torn*.

De betingelser der ovf.: p. 10 stilledes som minimum for at man kunne betragte en forbindelse mellem Højs. 4.6 og den danske vises *mirra thorn*-passage for sandsynlig, må altså efter nøjere overvejelse erklæres for ikke særlig tilfredsstillende opfyldt – *mons murrae* (og *collis turis*)/*mirra thorn*-konteksterne synes ikke at harmonere særlig godt, og en sikker kontekstafhængig forklaring af at *mons* (*murrae* og *collis turis*) skulle være omskrevet til *mirra thorn* '(myrra)tårn' gives næppe. Det sidste gælder vel at mærke også, når man tager hensyn til svensk materiale som det er fremlagt i Sdw. (i art. *biärgh, torn*) og i udgaven af glossaret i håndskriftet Ups. C 20 (i art. *mons* og pass.), samt til

vestnordisk materiale som det kan opspores i AMKO's samlinger (under opslagsordene *berg/bjarg, fell/fjall, lophús, stoppull og turn*).

Dette resultat fører videre til at spørge om sammensætningen *mirra thorn* tolket 'myrratårn' kunne have en eksistensberettigelse uden den vanskelige forankring til Højs. 4.6, eller om man bør se sig om efter et etymologisk alternativ til tolkningen *thorn* 'tårn'?

Det mest nærliggende indhold at forbinde udtrykket *mirra thorn* 'myrratårn' med er vel 'myrrabeholder', forstået enten som salvekruke eller røgelseskar (det sidste foreslået mundtligt af Erlingur Sigurðsson, p.t. Helsingfors). Her er man på sikker mariologisk grund, idet beholderen eller karret i al almindelighed er et udbredt og mangetydigt Mariabillede (jf. bl.a. Salzer 1967:17) og kendes både med indholdsspecifikationen balsam, salve, virak og myrra i al fald fra den tyske middelalderdigtning. Salzer (op.cit.:11, 17, 172) bringer disse citater, der alle henviser til Maria: *godes kæstliche balsemschrein; darumme bist du dat reine luter balsem vat; die ist daz edel salben vas; dû mirren vâz an allen schimel* [d.v.s. glans], *dû edeliu wîrouchbühse; vater, kint mit geiste wart beslozzen bi dir reinez mirren vas gar stæte* [d.v.s. ganske stadigt, fast]; *dû edelez mirren faz; mirrekafse* [d.v.s. -kapsel, -skrin, -beholder]. Den danske Mariavises beskrivelse af *mirra thorn* som *thet rødhæ* kunne udmærket stemme med denne tolkning, da rød jo er guldets farve par excellence og en beholder forestillende Maria naturligvis må tænkes at være gjort af et ædelt stof som fx guld. Men tolkningen forudsætter rigtig nok overbevisende argumentation for at et kar til røgelse eller salve kan få navn af tårn.

Ifølge Aron Andersson (1965:sp. 619ff.) er middelalderlige liturgiske kar ofte arkitektonisk formede som tårne, templer eller kirker. Det gælder dog i første række kategorien af *vasa sacra*, de kar der kommer i direkte berøring med indviet brød og vin og altså med Kristi legeme; en underkategori har ligefrem den formbeskrivende betegnelse *turres* eller *turricula* og fungerer på symbolplanet som billede på Kristi legemes to uindtagelige opholdssteder, hans jomfruelige moders liv og graven. Røgelseskar tilhører kategorien af *vasa non sacra* og har øjensynlig aldrig selvstændig tårnform; men deres låg kan være skabt som tårne eller hele miniaturebyer af huse og kirker, symboliserende Det ny Jerusalem (jf. også Jørgensen 1926:676).

Visens *mirra thorn* kunne godt tænkes at sigte til sådan et tårnformet låg på et røgelseskar; men der gives vel at mærke ingen sikre verbale korrespondenser til dette sagforhold i form af sikre middelalderlige ek-

scmpler på brug af fællesnordisk *torn* eller sammensætninger hermed i betydningen 'beholder (til røgelse)', så vidt man kan dømme ud fra ordbøger og ordbogssamlinger. Sdw.s *gultorn* vækker nysgerrigheden, men viser sig at stå for et regulært bygningsværk, om end fra legendens eventyrlige verden (jf. Sdw. art. *gultorn* m. henvisn.). De nærmest opdrivelige paralleller er vist den *sølfh hønne* der ifølge Andersson (1965:sp. 621) figurerer i et inventarium fra Visby domkirke som formodet betegnelse for en ciboriedue, d.v.s. en dueformet beholder til det indviede brød, og det *mirruskip með latuns skeid* [d.v.s. med mes-singske] (AMKO m. henvisn. til DI 9:297) som indgår i inventarlisten af 1525 for den islandske Hólar-domkirke, side om side med bl.a. *eitt corporálshus með. xx. corporalum* [d.v.s. klæder til at anbringe indviet vin og brød på], *ij. krismaker* [d.v.s. kar til den indviede olie] og *ij. handklæði. annad með glit* [d.v.s. glimmer]. *enn annad með sprang* [d.v.s. en slags mellemværk eller borter] (DI:ibid.); at der hermed menes et (myrra)røgelseskar er allerede sandsynligt ud fra konteksten, men helt obligatorisk, når man husker på at røgelseskarrets middelalderlatinske benævnelse var *navicula* p.gr.a. dets karakteristiske bådform (Andersson 1965:sp. 625). Parallellen til *mirra thorn* 'myrratårn' i betydningen 'røgelseskar' halter imidlertid i begge tilfælde; for mens både (-)hønne og -skip som navne dækker genstanden i dens helhed, måtte (-)thorn 'tårn' jo være pars pro toto, og ydermere er den semantiske relation mellem sammensætningsleddene en anden i ordet *sølfh hønne* end i ordet *mirra thorn* 'myrratårn'; her formodes førsteleddet at angive sidsteleddets indhold, der angiver det dets materiale. Særlig vægtige argumenter for at tolke *mirra thorn* som 'kar med røgelse (af myrra)' kan således ikke præsteres, og havde de endelig kunnet, var det vel tvivlsomt om en genstand fra liturgien med uvis gammeltestamentlig tilknytning (jf. bibelhenviisningerne hos Salzer 1967:17, 158, 172, 196) ville passe ind i sammenhængen af overvejende gammeltestamentlige billeder.

Om en middelalderlig salvebeholder af form som et tårn synes der ikke at foreligge efterretning. Men fra selve Bibelens verden kendes en beslægtet tårnformet genstand, hvis man skal tro Gillis Gerleman. Han oversætter den hebraiske tekst af Højs. 5.13, der er en del af en *wasf*, med »Seine Wangen sind wie ein Balsamgarten, Salbtürme; seine Lippen sind Lilien, triefend von flüssiger Myrrhe« (1965:171). Bagved må ligge en ældre tolkning af hebraikken, eftersom der også forekommer tårne i den danske 1871-oversættelses version af dette Højsangssted:

»Hans Kinder ere som duftende Blomsterbede, Taarne af vellugtende Urter; .. hans Læber ere som Lilier, der dryppe med flydende Myrrha« (da. 1871). Men Gerleman er vist den første som mener at kende en forklaring på det tilsyneladende gådefulde salvetårn, idet han (op.cit.:175) henviser til ægyptiske billedfremstillinger af festsituationer fra Det nye Riges tid (ca. 1550-1100), hvor fornemme gæsters hoveder smykkes med »salvekegler«, d.v.s. kunstfærdigt tilvirkede, parfumerede opsatser i kegleform, som tjener til at omgive bærernes hoveder med en aura af vellugt. En mulig litterær allusion til fænomenet på ægyptisk grund finder han (ibid.) i nogle linjer fra et oldægyptisk kærlighedsdigt: »Lege Myrrhe auf dein Haupt./Kleide dich in (feines) Leinen. Salbe dich mit den echten Wundern der Gottesopfer«. Bortset fra at både tydingen '(salve)tårn' og associeringen med de oldægyptiske genstande er omstridt (jf. Pope 1977:540), så er der imidlertid ingen hjælp at hente her til belysning af *mirra thorn*-passagen, af den enkle grund at tårnene i Højs. 5.13 først dukker op i visse sene bibeloversættelser (fra hebraisk) og at verset i Vulg. selv ikke med den bedste vilje kan ses at handle om tårne; ordlyden er denne (i alle håndskrifter som overhovedet indeholder kommensurable tekster): *genae illius sicut areolae aromatum consitae a pigmentariis* [det vil sandsynligvis sige: .. som bede af krydderier, tilsæede af farve-/salvehandlerne] *labia eius lilia distillantia murram primam*.

Idet der altså heller ikke er meget udkomme ved forsøgene på at tolke *mirra thorn* som 'myrratårn' uafhængigt af Højs. 4.6 – selv om 'røgelseskar' ikke kan kaldes helt udelukket –, bliver behovet for en anden identifikation af *thorn* dog nu for alvor påtrængende.

Adskillige år før Ernst Frandsen øjensynlig som den første foreslog tolkningen 'myrratårn', havde P. D. Steidl oversat »Crist vndhæ megh then helighanz nadhæ« samt andre middelalderlige danske Mariaviser til moderne dansk og i den anledning måttet tage sit parti over for forbindelsen *mirra thorn*. Han gengiver den »Myrrhatorn« (1918:18) og bestemmer derved andetleddet som sb. gl. *thorn* 'torn'.

Lydligt-ortografisk er denne bestemmelse lige så gnidningsfri som identifikationen med gl. *torn*. Oprindeligt *t* og *th* er blandet sammen i teksten. <t> er det almindeligere tegn for begge, <th> er det sjældnere, idet dog <t> og <th> tilsyneladende veksler frit for oprindeligt *th* i pronominal og adverbiale småord, jf. fx *tornet* (best. sg.) 'tårnet' str. 12.2, *taldhæ* (præt.) 'talte' str. 5.7, *tyrtell* 'turtel' str. 6.5 med <t> for oprindeligt *t*, *tistæ* (pl.) 'tyste' str. 2.3, *tenkæ* 'tænke' str. 4.1 med <t> for oprin-

deligt *th*, *tu* og *thu* 'du' str. 2.6 resp. 2.5, *teth* og *thet* 'det' str. 2.6 resp. 1.3 med <t> og <th> for oprindeligt *th* i småord. (*Dauitz*) *thorn* '(Davids) tårn' str. 7.6 er det eneste sikre eksempel på <th> for oprindeligt *t*, låneordet *thronæ* 'trone' str. 9.4 med lidt uvis forlydskonsonantisme (jf. DEO art. *trone*) et muligt andet, og *thyener* (præs.) 'tjener' str. 10.7 er endelig eneste sikre eksempel på <th> for oprindeligt *th* uden for småord. Uanset om man identificerer *thorn* med gl. *torn* eller *thorn* vil ordet således rent ortografisk gå imod strømmen; men der vil være støttemateriale både for den ene og den anden tolkning.

Grammatisk er *thorn*-tolkningen straks vanskeligere, fordi dette sb. i de nordiske sprog oprindeligt er mask. og tillægget *thet rødhæ* til tekstens *mirra thorn* jo indiskutabelt neutr.

Nu er genusvekslen et fænomen som sproghistorikere normalt håndterer med stor langmodighed og elegance, og man behøver da heller ikke at lede længe i GG for at finde egnede argumenter for en overgang fra mask. til neutr. her. Genusskifte som følge af forskydning i numerusopfattelsen (jf. GG § 506.2a slutn.) er én mulighed, sådan at forstå at sg. *thorn* brugt i den kollektive betydning 'tjørnekrat, -ris' ell. lign. (jf. Kalk. art. *Torn* 2), Sdw. art. *þorn* 2) slutn.) kan være blevet opfattet som pl. og ordet derfor som neutr.-ord, da kun dette genus har pl. uden endelse. Genusskifte ved påvirkning fra neutrale synonymmer (jf. GG § 506.2b) er en anden nærliggende mulighed, når gl. *ris*, *træ* og afledningen *thyrni* er neutr. og delvis ensbetydende med *thorn* (jf. Kalk. og Sdw. art. *Torn* resp. *þorn*).

Er argumenterne således lette nok at mobilisere, er støtteeeksempler det til gengæld ikke. Når GldOs materiale er sigtet for potentielle tilfælde af apokope (*thornene* ell. lign. > *thornen*), bliver højst to-tre belæg tilbage, hvor sammenhængen taler for at man tolker formen *t(h)ornen* som best. pl. og altså neutr.; Sdw. har ét tilsvarende belæg. Jf. fx *Skodhæ .. ham nw i hiertæns bieskelighiet oc mæst nær hoffdit hans fult meth thornen slaas hardælighe* da. BonM:78r, der er oversat fra svensk og hvis svenske pendant lyder .. *mz thornom* sv. BonM 195.2; et par linjer længere fremme findes Sdw.s eneste belæg på pl. *thornin* (op.cit.:195.5). Et muligt, men let usikkert belæg på ubest. pl. uden endelse, og altså tilsyneladende af neutralt genus, er *O gode ihesu loff væreltek som kronet/var meth torn oc thiit helligæ hoffuet/saar giordh/meth M stynggh/oc aff spoth/fyngæ the tek eth tomt rør* Bønneb. 4:330.7. Men den slags eksempler som man i denne forbindelse først og fremmest ønsker at finde, eksempler i neutr. sg. svarende til (*mirra*) *thorn thet rø-*

dhæ, glimrer ved deres fravær i glda. materiale, såvel som i senere dansk. Det sidste må man skønne ud fra et eftersyn i ODS, de større danske dialektordbøger samt det i DS fremlagte kildemateriale vedrørende stednavne med efterleddet *torn*; at *Jydetorn* er optegnet som *Jyde tornet* og angivet som skovpart i en skøde- og panteprotokol fra 1701 (jf. DS 10:59), kan ikke tillægges større betydning, så sent og så fuldstændig enkeltstående som dette belæg er.

Selv om neutr. sg. *thorn* aldrig skulle have eksisteret i dansk, kan *thorn*-identifikationen dog ikke erklæres for helt umulig endda, idet *thet rød hæ* også uden alt for mange krumspring kan forstås som en tekstfejl (blandt adskillige i »Crist vnd hæ then helighanz nad hæ«); den kan enten være løbet skriveren i pennen under indtryk af de mange omkringstående efterstillede adjektivattribuioner i neutr.: (*gull*) *thet rød hæ* str. 6.1, (*bergh*) *thet hø væ* str. 6.2, (*Dauitz thorn*) *thet bold hæ* str. 7.6 og (*gul*) *thet rød hæ* str. 10.6, eller den kan være opstået ved fejlagtig læsning af et forlægs *thñ*=*then* som *thz*=*thet*; bogstaverne <n> og <z> ligger til tider temmelig tæt op ad hinanden i middelalderlig skrift (jf. tegnækkerne hos Cappelli 1973:229 og 405), så forveksling er ikke usandsynlig. – Et muligt tilfælde af inkongruens, henvisning med *thet* i neutr. til sb. glda. *sÿn* i fælleskøn, findes i str. 9: *Sibilla hun soo then samme syn, /hun lot en keyseræ skod hæ, /y Romære stath vnd her hemmelsens skin, /thet haffdæ oss gled hæ at biwd hæ* str. 9.5-8. Det er dog ikke nogen sikker støtte for tanken om at skriveren eller forfatteren i al almindelighed har vaklet i genusbrugen og af den grund skulle være kommet til at skrive *mirra thorn thet rød hæ* i stedet for *then rød hæ*. Dertil står *thet* for langt fra *syn*, og ydermere lader det sig formentlig også tyde som en sammenfatning af alt det foregående, foruden som genoptagelse af det enkelte ord *syn*.

Det ligger i arten af P. D. Steidls arbejde at der ikke gøres rede for *thorn*-tolkningens semantiske implikationer. Hans Brix, der gengiver *mirra thorn* på samme måde som Steidl (1935:76, 78), sætter til gengæld fyndigt betydningen på plads ved at henvise til ordene *fasciculus murrae* i Højs. 1.12 (op.cit.:76, her dog angivet som 1.13 efter den nugældende versinddeling). Sprogligt-leksikalsk virker dette forslag ved første øjekast langt mere tilforladeligt end (Ernst Frandsens og) Søren Kaspersens tilordning af *mirra thorn* 'myrratårn' til *mons murrae* (og *collis turis*), for så vidt som både *fasciculus* og *thorn* kan gengives 'ris' ell. lign., det første dog med diminutiv-modifikation 'lille'; og modsvaregheden *myrrabusk* til *fasciculus murrae*, som går støt igen i den lu-

therske bibeloversættelse fra og med Christian den Tredjes Bibel 1550 (her i formen *Myre busk* da. 1550) og frem indtil 1871-oversættelsen af Det gamle Testamente, kunne yderligere synes at bidrage til forslaget konsolidering.

Dets grundlag begynder dog at smuldre ved andet øjekast, når man vender opmærksomheden mod den tekst der omgiver *fasciculus murrae*, og som Hans Brix (op.cit.:76) ikke lader komme til sine læses kundskab. Den lyder: *fasciculus murrae dilectus meus mihi inter ubera mea commorabitur* [d.v.s. et lille bundt/en lille pakke (jf. ndf.) myrra (er) min yndling/»min ven« mig, mellem mine bryster skal det/den/han dvæle/hvile]. I moderne oversættelser af den hebraiske grundtekst tales der om *myrrapose* (da. 1931), *Myrrhenbeutelchen* (Gerleman 1965:109) og *bundle of myrrh* (Pope 1977:292), det sidste sted med denne forklaring: » .. The wearing of a sachet of some perfumed substance between the breasts was common in the Near East, at least until more convenient ways of applying perfume became available. One may still find in antique shops necklaces with a little hollow pod for holding the aromatic material« (op.cit.:351). Her sigtes altså oprindeligt til en lille sammenknyttet pose eller pung som har indeholdt myrra i præpareret stand, måske udrevet med olie (jf. Van Beek 1969:84), og der er ikke det fjerneste til hinder for at denne betydning også dækkes af Vulg.s udtryk *fasciculus murrae*, selv om man ved en isoleret betragtning måske først ville tyde det som et bundt kviste fra myrratræet. *Fascis* kan ifølge ordbøgerne (bl.a. Lewis and Short 1975 og Sleumer 1926) godt anvendes i videre betydning end 'bundt, knippe, ris', nemlig blot om en pakke ell. lign. – *fasciculus* følgelig om en lille pakke –, og *murra* betyder både 'træarten myrra' og 'drogen myrra'.

Det fællesnordiske ord *thorn* (glda. *thorn*) er intetsteds i ordbøgerne afhjemlet i betydningen 'lille knippe, pakke, sammenknyttet pose eller pung', og hvor *fasciculus murrae* med sikkerhed optræder i middelalderlig nordisk oversættelse, finder man da også dette hypotagmes kerneled gengivet med andre gloser, glda. *knippe* (i opbyggelsesskriftet Stockholm A 29:41v og 53v og i Bønneb. 2:292.14) og *klase* (da. Suso:105.18), fsv. *kiärve* (MP 1:114 og sv. Suso:179, begge dele ifølge Sdw.); i vestnordisk synes det ikke at være belagt. Men når både *fascis/fasciculus* og *thorn* kan betyde 'ris, busk', kunne man så alligevel ikke med Hans Brix forestille sig at *mirra thorn* var tænkt som gengivelse af *fasciculus murrae*, blot valgt af en oversætter der ikke har været i stand til, eller ikke lagt vægt på, at få den til Højsangskonteksten passende

betydning frem (om bibeloversættelser med eksempler på såkaldt litteral oversættelse af polysemer se bl.a. Frederiksen 1985:287ff.)?

Fra rent sprogligt synspunkt må man herimod indvende, at nok er gloserne 'ris' og 'busk' adækvate oversættelser af såvel lat. *fascis/fasciculus* som gllda. *thorn*, men de er det vel at mærke i forskellige betydninger. For *fascis/fasciculus*' vedkommende i betydningen '(lille) knippe, bundt (af grene)' (jf. ODS II. *Ris*, 4) og *Busk*, 3)), for *thorns* derimod i betydningen '(lille) træ, småtræer (med torne), krat' (jf. ODS II. *Ris*, 2) og 3), *Busk*, 1) og 2)). De nordiske ordbøger (først og fremmest GldOs samlinger, Kalk., ODS og Sdw.) afhjemler som sagt ikke med sikkerhed betydningen '(lille) knippe, bundt' etc. af fællesnordisk *thorn*, de lat. (først og fremmest Lewis and Short 1975 og Sleumer 1926) ikke betydningen '(lille) træ, småtræer (med torne)' etc. af *fascis/fasciculus*. Skønt langt største delen af GldOs righoldige *thorn*-materiale stammer fra oversættelseslitteratur og sedlerne som oftest meddeler oversættelsesgrundlagets ordlyd, findes der bemærkelsesværdigt nok ikke et eneste tilfælde af korrespondensen *fascis/fasciculus* ~ *thorn* i samlingen, selvfølgelig bortset fra det potentielle som drøftes her. *thorn* er standardoversættelse af lat. *spina*, desuden et par gange brugt for lat. *sentis* 'tornebusk' og hos Christiern Pedersen i vokabulariet også for *luma* og *Uepres*.

At fællesnordisk *thorn* ikke er afhjemlet i betydningen 'knippe, bundt (af grene)' kunne dog se ud til at modsiges af art. *horn* hos Sdw. For her anføres en lille række citater under hovedrubrikken »torn, törne, torntag« (modsat »törne, törnbuske, -buskar«) og underrubrikkerne »törne, törnqvist« og koll. »törne, törnris«, der semantisk synes at ligge tæt op ad *fascis/fasciculus*; fx *skal iak .. sargha idhert köt mz torn ok tyslom aff öknenne* MB 2:93. Fra GldOs samlinger kunne enkelte tilsvarende i øvrigt fremdrages, fx *Jæk skal syndærknwsæ edhræ kødh meth ødhkins thornæ ok tiszet* GldBib.:Dom. 8.7. Men disse citater har på én undtagelse nær alle yderst ude bibelsk udspring og viser sig dér aldrig at referere til glosen *fascis/fasciculus*, altid til glosen *spina* (først og fremmest om tornekrøningen, bl.a. Mt. 27.29, derudover kun Dom. 8.7).

Undtagelsescitatet hos Sdw. er dette fra Ivan Lejonriddaren: [Ivan] *bardhe sik mz thorn ok qwista* sv. Iv:v. 2069 (1849-udg.), der i den danske version af samme tekst efter håndskriftet K 47 tilsvarende lyder .. *borde segh met torne och qwiste* da. Iv K 47:v. 2179 (i K 4 derimod utvivlsomt sekundært *torne qwistæ* da. Iv K 4:v. 1990). *Thornltorne* sy-

nes her at betyde 'tornede grene'. At det ligefrem skulle være sådanne samlet til et sirligt bundt forbyder den videre tekstsammenhæng at antage, idet den melder om en vanvidshandling: *Owit hans hiærna swa fordreffthet all siin klædhe han aff sik reefflok bardhe sik medh thorn ok qwista, lthy at han ænkte vætta vistæ. Han lop a mark ok villa heedh* sv. Iv:v. 2185-2189 (1931-udg.); i den oldfranske tekst findes ingen modsvarighed til ordene *bardhe sik mz thorn oc qwista*, så det hjælper i al fald ikke at inddrage den: *Lors li monta uns torbeillons* [d.v.s. en hvirvel]/*El chief* [d.v.s. hovedet] *si granz, que il forsane* [d.v.s. bliver rasende], *Lors se descire* [d.v.s. flår (tøj) af sig] *et se depane* [d.s.]/*Et fuit par chans et par arees* [d.v.s. dyrkede marker] fr. Iv:v. 2804-2807. Da det andetsteds i ridderdigtningen viser sig at man kan ride igennem *torne og kviste*, er forbindelsen nok rettelig at forstå som en alment anvendelig episk formel; jf. [han red] *giømen torne och tocke qwiste* da. Fred.: v. 76 (~ *genom thorn och thiukka qwistæ* sv. Fred.:v. 121). Det taler selvfølgelig imod den tanke at *thorn/torne* det pågældende sted i Ivan-teksten skulle dække specialbetydningen *fascis/fasciculus*.

De sproglige vanskeligheder der viser sig, når man prøver at forstå *mirra thorn* som oversættelse af *fasciculus murrae* – også uafhængigt af den specialbetydning som udtrykket oprindeligt synes at sigte til –, gør Hans Brix' tolkningsforslag mere end tvivlsomt. Hertil kommer vanskelighederne ved at sætte det i relation til visekonteksten.

Hvis man forsøgsvis forestillede sig at *mirra thorn* faktisk skulle gøre det ud for 'myrrapose', den formodede rette betydning af Højsangens *fasciculus murrae*, ville billederne i str. 7s første halvdel være af mere blandet karakter end der i øvrigt normalt er belæg for i visen. Eller rettere: to indbyrdes velafstemte billeder, først og fremmest appellerende til synssansen, ville være adskilt af et uvedkommende, appellerende til lugtesansen, idet str. 7.1 jo oplyser at jomfruen er smal som en vånd og str. 7.3-4 i forståelig forlængelse heraf at hendes bælte er et ubesværet båret silkebånd, hvorimod str. 7.2 ville beskrive den enestående kvalitet af hendes vellugt ved at sammenligne med en myrrapose. I den øvrige vise fastholdes billederne altid over mindst to linjer (jf. bl.a. eksemplerne ovf.: p. 9), undtagen i den let korrumperede passage str. 6.5-6; her skiftes der til gengæld billede på helt utvetydig måde: *Øwen hauer hun tyrtell syn, loc haar .. som palmæ quistæ*.

Hvis man omvendt forestillede sig at *mirra thorn* blot var tænkt som betegnelse for '(et bundt af) kviste fra myrratræt', sådan som sammenstillingen af *fasciculus murrae* og *mirra thorn* hos Hans Brix umid-

delbart lægger op til, så ville man stå over for et eksempel på en oversættelsespraksis der er i klar modstrid med den hvorom samtlige visens øvrige Bibelallusioner vidner; som nævnt og eksemplificeret ovf.: p. 9 drejer det sig overalt om frie gengivelser af særdeles velfordøjjet Høj-sangsmateriale.

Endelig bør det også anføres imod Brix' tolkningsforsøg at *fasciculus murrae* og folkesproglige ækvivalenter hertil lige så lidt som *mons murrae* optræder blandt Salzers Mariabilleder hentet fra middelalderlig tysk litteratur og lat. hymnepoesi (1967:172ff.). Salzer citerer alene udtrykket fra to skolastiske forfattere, den ovennævnte Alanus de Insulis og Anselmus Cantuariensis (1033-1109) (op.cit.:174). Alanus bruger det imidlertid om Kristus, dels fordi Kristus forårsagede bitterhed ligesom myrraen kan det – in casu den bitterhed Maria smagte ved sin medleven i sønnens lidelse –, dels fordi Kristus ved at indfinde sig i sin jomfruelige moders legeme bevarede det fra forrådnelse, ligesom myrraen kan bevare legemet fra at rådne. Hos Anselmus derimod er det Maria der er *fasciculus murrae*, og hun er det ubetinget for det gode, idet hun med en række velkendte gammeltestamentlige billeder anråbes som bl.a. *myrrha electa*, *piscina in Esebon*, *virgula fumi ex aromatis*, *fasciculus myrrhæ et thuris inter ubera sponsi*, *terebinthus extendens ramos* [d.v.s. grene] *gratiæ et salutis* PL 158:960C. Denne bøn er dog ikke overleveret på nordisk grund, så vidt man kan dømme ved eftersyn af ordbøgernes teksthenvisninger under sammensætninger med *myrra*. Heraf fremgår også at hverken de fire glda. belæg på *myrreknippel-klase* eller de to fsv. på *mirrakiärve* anvendes om Maria, men enten om Jesus (MP 1:114, sv. Suso:179, Bønneb. 2:292.14, vist også A 29:53v) eller om medicin for sjælen (A 29:41v).

Selv om man således af flere grunde må afvise Hans Brix' forslag til forståelse af udtrykket *mirra thorn* som 'myrratorn' ~ *fasciculus murrae*, er det ikke dermed givet at forslaget til identifikation af *thorn* med glda. *thorn* bortfalder.

En sammensætning *mirra thorn* kan usøgt forstås som 'myrrabus, -træ'. Som nævnt er glda. *thorn* (og nyda. *torn*) brugbar betegnelse for 'busk eller ris (med torne)'. Ganske vist har hverken GldO eller Kalk. (eller ODS) synderlig mange simplexbelæg uden for de bibelske udtryk *falde blandt torne* (om sædekornet), *hente vinbær af torn*, *torn(e) og tidsler og lilje blandt torne*, og de gælder ikke rigtig, fordi *torn* her afspejler lat. *spina* med dobbeltbetydningen 'torn' og 'tornebusk'. Fra GldOs samlinger kan dog bl.a. anføres disse eksempler (fortrinsvis i

kollektiv betydning): .. *oc æn nw stor egh, hasl, torn* 23/6 1474 (Sønder hd.-tg., Lolland), .. *oc ther till all oc tornn aff wnderskowen* 16/9 1500 (København, kanc.), *Ok nar han ganger aff wæyen, Tha gaar han J tornæ .. ok stinger segh* Sydr.:145-146 (her dog oversættelse fra *dorne* i mnt. tekst); det er især værd at bemærke at Christiern Pedersen i vokabulariet sidestiller *busk* og *torn* i sin oversættelse af adj. *dumosus* til *fuld aff buske vel torne*, det sidste dog vist nok afspejlende forklaringen *spinis plenus* i *Catholicon* (art. *dumosus*). Desuden er glda. *thorn* og nyda. *torn* ifølge ordbøgerne velrepræsenteret som andet sammensætningsled i betydningen '(tornet) busk' (fx *hagen-/hav-*, *hyben-* og *slåentorn*), og endelig er simplex *torn* et udbredt ord for 'busk' i dialekterne, stedvis endda almindeligere end *busk* (ifølge seddel i ØMO-samlingen udskrevet fra den utrykte Nordsjællandsk Ordbog af J. K. Kryger (1844-1894)).

Ydermere er *mirra thorn* med et andet sammensætningsled i betydningen '(tornet) busk' rent sagligt en rammende betegnelse netop for myrraplantearterne. Både af nutidens botanikere (jf. bl.a. Van Beek 1960:71f., Jensen 1974:108) og af klassiske naturhistoriske forfattere som Plinius den Ældre (23-79) og Theophrast (ca. 372-287) skildres de nemlig som lave, stærkt forgrenede og tornede buske eller småtræer, mest malerisk måske af Theophrast: »The myrrh-tree .. is said to be still smaller in stature and more bushy [end røgelsestræt, hvormed vist menes arten *Boswellia charteri*]; it is said to have .. a tough stem, which is contorted near the ground, and is stouter than a man's leg; and to have a smooth bark like that of andrachne. Others who say that they have seen it agree pretty closely about the size; neither of these trees, they say, is large, but that which bears myrrh is the smaller and of lower growth; however they say that, while the frankincense-tree .. has a leaf like that of bay [d.v.s. brunrød] and smooth bark, that which bears myrrh is spinous and not smooth, and has a leaf like that of the elm, except that it is curly and spinous .. at the tip like that of kermes-oak« Theopr.:235.

I forhold til visesammenhængen er tolkningen 'myrrabuske, -træ' ganske tiltalende, for så vidt som anden linje af str. 7 hermed bliver tematisk beslægtet med første. I første linje introduceres vækstbilledet, Maria som en slank vånd, og så tilføres nye suggestive nuancer gennem oplysningen om at Maria (også) er som *mirra thorn thet rødthæ*. Hermed kan sammenlignes andre udsagn om Marias udseende der gentages, udfoldes, videreudvikles eller suppleres over to eller flere linjer,

som fx *hun er vel cledh til foth oc handh* [rettet fra *handh oc foth*], *i purpur oc iacinto, li bollæ kin oc blianth, lin koko oc .. bistinctu* str. 4.5-8 og *Hun hauer en kronæ bodhæ ven oc boll, /er laudh meth dyræ stenæ* str. 10.1-2. Da en busk ikke umiddelbart associeres med 'slankhed', medmindre den er på skudstadiet (jf. ndf.), kunne der dog højst synes at være tale om sideordnede billeder fra samme sfære.

Desuden er 'myrrabusk'-tolkningen mariologisk forsvarlig, for så vidt som der findes en veritabel park af Mariabilleder hentet fra eksotiske træers og buskes verden og myrraen endda også synes at tilhøre den.

Blandt de mere gængse herhenhørende plantearter fra Salzers oversigter (1967:pass.) kan nævnes balsam-, granatæble-, kanel-, mandel- og oliventræ, rosenbusk og vinstok, Libanons ceder, cypres, myrte, palme og terebinte (terpentintræ). Alle disse billeder af Maria som vækst i en paradisisk have stammer hovedsagelig fra to steder i Det gamle Testamente. Det ene er den berømte og ofte illustrerede passage i Højs. 4.12-14, hvor bruden kaldes en lukket have og et væld under segl: *hortus conclusus soror mea sponsa hortus conclusus fons signatus* (v. 12)/*emissiones tuae paradus malorum puniceorum* [d.v.s. dine skud (jf. ndf.) (er) en park af granatæbletræer] *cum pomorum fructibus/cypri cum nardo* (v. 13) *nardus et crocus fistula* [d.v.s. kalmus] *et cinnamomum cum universis lignis Libani/murra et aloe cum omnibus primis unguentis* [d.v.s. med alle de fornemste (eller tidligste) (plante)olier] (v. 14). Det andet sted indgår i den såkaldte Visdommens Pris i Siraks Bog (Ecclesiasticus) kap. 24, hvor visdommen i v. 17-23 sammenligner sig selv med al Nærorientens frugtbare herlighed: *Quasi cedrus exaltata sum in Libano et quasi cypressus in monte Sion* (v. 17)/*Et quasi palma exaltata sum in Cades et quasi plantatio rosae in Iericho* (v. 18)/*Quasi oliva speciosa in campis et quasi platanus exaltata sum iuxta aquam in plateis* (v. 19)/*Sicut cinnamomum et aspaltum* [var. *balsamum*] *aromatizans odorem dedi quasi myrra electa dedi suavitatem odoris* (v. 20)/*Et quasi storax et galbanus et ungula* [en slags krydderurt] *et gutta et quasi libanus non incisus* [d.v.s. røgelse (sharpiks der vælder frem) uden snit (i stammen)] *vaporavi habitationem meam et quasi balsamum non mixtum odor meus* (v. 21)/*Ego quasi terebinthus extendi ramos meos et rami mei honoris et gratiae* (v. 22)/*Ego quasi vitis fructificavi suavitatem odoris et flores mei fructus honoris et honestatis* (v. 23).

Som det ses optræder myrra i begge forbindelser. I den sidste drejer det sig antagelig oprindeligt om myrra som stof, i den første derimod om

væksten myrra ifølge de moderne eksegeter (jf. Gerleman 1965:161, Pope 1977:453, 494(?)), og deres tydning er fuldt forenelig med Vulg.s tekst, idet den i begge tilfælde benytter glosen *murra* og denne som nævnt er bærer af både stof- og vækstbetydningen. På grund af *murra*-glosens tvetydighed er det uvist om Salzers (beskårne) materiale kun vidner om brug af drogen som Mariabillede eller om brug også af væksten. Men i den danske bønnesamling Visdoms Spejl, som den er optegnet i håndskriftet AM 784,4^o, er der ingen uvished tilbage, når Maria på sin fødselsdag anråbes således i en bøn, der i øvrigt har skummet fløden af Mariabilledernes mangfoldighed: *O tw høge saddæfær trææ* [navn for *Curcuma zedoaria*, en art gurkemeje] *O tw wellwctændæ sypress træ O tw ædælig balsom riis, tw mirræ stock oc palmæ qwist tw skønæ rosææ aff iherico O tw olli trææ gior oss armæ menniskæ frii i thenne tiid at wij skwllæ døø* 309r15-20. Sammenhængen gør det utvivlsomt at *mirræ stock* skal forstås som 'væksten myrra', idet *stock* da har samme betydning som *stok* i fx *kål-*, *rosen-* og *vinstok*, d.v.s. 'tyk (hoved)stængel, stamme'. Hvis man forudsætter at *saddæfær* er en – nærliggende, men fejlagtig – gengivelse af lat. *Cedrus* (jf. sammenstillingen *Zeddar. sidyuær* i indholdsfortegnelsen fol. 3*b til Harpestreng-teksten i håndskriftet K 48, ifølge GldOs læsning), så stemmer træarterne i bønnen i hovedtræk overens med dem der nævnes i Sir. 24.17-23, hvor ordet *myrra* dog som sagt antagelig har stofbetydning. Forklaringen på denne tilsyneladende diskrepans er sikkert at det her har fået tillagt vækstbetydning ved en slags dobbelt systemtvang, dels ved påvirkning fra den umiddelbart omkringstående tekst i Siraks Bog, som hovedsagelig handler om vækster, dels ved påvirkning fra Højs. 4.12-14, der indholdsmæssigt står Sir. 24.17-23 nær og hvor *murra* jo sandsynligvis har vækstbetydning. I bønnen Jomfru Marias Rosenkrans (hvorom nærmere Frandsen 1926:149 m. henvisn.) anråbes Maria netop som blomst af en blanding af de vækster der er opregnet i Højs. 4.13-14 og Sir. 24.17-23, således også af myrraen: *O maria, thu esth allæ blomstrenæ søtmæ, porssens makth, Cedri høghæ, malorum puniceorum krafft, alz bæst* [rettet fra *bæstz*] *dønende yrterne oc smørielsenæ hærbærghe och mættende wynkyællære.* *O maria, thu æst allæ rosenæ blomster, Canels oc olye trææss, Nardi Cipri, Palme trææss, mirre, røghelses oc fistule, allæ thee trææ som til heelsæ ok læghedom* [rettet fra *laghedom*] *dughe gongher thu offuer meth thinæ makt ok dygdh* Bønneb. 3:71.4-11. Endelig sammenlignes Maria med selve myrravæksten i Vor Froe Tider, Christiern Pedersens tidebog trykt i Paris 1514: *O hellige gudz*

moder dw lignes ved i mirre træ: aff huilked som vd flyder alder sødeste luct CP 2:285.

Mange omstændigheder, og ikke mindst den at væksten myrra, eller dens blomst, er blevet brugt som Mariabillede i glda., giver altså tolkningen *mirra thorn* 'myrrabusk, -træ' et fortrin fremfor Ernst Frandsens, Søren Kaspersens og Hans Brix' tolkningsforslag. Disse er udsprunget af forsøgene på at tilbageføre *mirra thorn*-passagen til en sammenhæng i slægt med den hvorfra største delen af visens øvrige Mariasammenligninger stammer. Det er unægtelig også til fordel for en tolkning, hvis noget sådant lader sig gøre, og hvad angår 'myrrabusk'-tolkningen er det måske heller ikke så umuligt endda.

Ved et eftersyn via Salzer (1967:173) og Jensen (1974:107f.) af samtlige bibelsteder hvor talen er om myrra, indsnævres referencemulighederne hurtigt til én, som til gengæld er rimeligt sandsynlig, nemlig de ovf. citerede Højsangvers om væksterne i den lukkede have, ordene om at *emissiones tuae* er 1) *paradisus malorum puniceorum* .. , 2) *cypri* .. , 3) *nardus* .. , 4) *murra* .. Uanset hvad der har været meningen i grundteksten med det udtryk der i Vulg. gengives *emissiones* – og det har voldt teologerne mange bryderier (jf. især Pope 1977:490f.) –, så er der ingen tvivl om at den moderne tolkning 'skud, spirer, pøder, vækster', som findes bl.a. hos Gerleman (1965:157, 159f.) og i den danske 1931-oversættelse, stemmer med et indhold man i middelalderen tillagde *emissiones* i Højs. 4.13 (og som i øvrigt stadig tillægges det, jf. Sleumer 1926 art. *emissio*). Herom kan man fx forvise sig hos en middelalderlig forfatter som Honorius Augustodunensis, der om Højs. 4.12ff. bl.a. siger følgende i sin *Expositio in Cantica canticorum* (hvorom ovf.: p. 13): *Emissiones sunt virgulæ de arboribus vel herbis pullulantes* [d.v.s. spirende, opskydende]. *De quibus subditur* [:] .. *Emissiones tuæ paradisus malorum puniceorum cum pomorum fructibus. Hortus Ecclesie irrigatus* [d.v.s. vandet] *a fonte Scripturæ tot virgulta* [d.v.s. stiklinger, aflæggere] *emisit, quod inde paradisus succrevit* PL 172:424C.

Går man ud fra at budskabet i Højs. 4.13-14 er dette at skuddene i den lukkede have=bruden bl.a. er skud af myrra, og i *mirra thorn*-passagen dette at jomfruen er slank af vækst som et skud – eller er skudt i vejret som et slankt skud –, og at hun er en myrrabusk, så kan man vel godt se en vis parallelitet mellem de to steder, dermed vel også nogen rimelighed i tanken om at det første er en fjern yderste inspirationskilde til det sidste; semantisk er der ingen tvivl om at gloserne *emissio* og glda. *vand* kan dække hinanden, jf. definitionen i ODS på I. *Vaand* 1):

»tynd, bøjlrig, smidig plante ell. stamme, gren, skud, stilk olgn. paa (voksende) plante, busk«. Hovedvanskeligheden ved en sådan parallelisering ligger i at visen sammenligner en person med en vånd/et skud, mens bibelteksten sammenligner en person med en have med skud i. Her er dog på ingen måde tale om så inkommensurable størrelser som Højs. 4.6 og *mirra thorn*-passagen i Søren Kaspersens udlægning (jf. ovf.: p. 14f.), og vanskeligheden er for så vidt allerede overvundet som Mariadigtere i stort tal har sprunget mellemlæddet have over, når de har anvendt de forskellige vækster i Højs. 4.13-14 som Mariabilleder (jf. Salzers materiale under bl.a. *Granatapelbaum, Narde, Zimmt og Aloe*). At man må regne *mirra thorn*-passagen for en særdeles fri gengivelse, hvis man går ind for tanken om Højs. 4.13-14 som yderste ud-spring (evt. med sidevirkning fra Sir. 24.17ff., jf. *exaltata ~ opp vox-en?*), er næppe en vanskelighed, i betragtning af hvor frie gengivelser man finder andetsteds i visen, uden at genkendeligheden vel at mærke går tabt, det være sig i udtryk som i indhold (jf. ovf. pass., især om den utvivlsomme korrespondens Højs. 6.9 ~ visen str. 3.5-8). Og at valget er faldet just på myrra inden for hele floraen i Højs. 4.13-14 kunne forklares ved at myrra var en vidt udbredt droge i middelalderen ligesom safran og kanel (jf. fx registeret i Harp.:293ff. og Høeg m.fl. 1964:sp. 476ff.) og dertil vel nød særlig prestigefulde som én af de vise mænds kostelige gaver til Jesusbarnet i stalden i Bethlehem.

Netop myrraen gemmer imidlertid på endnu en gåde som bør belyses, hvis man søger at forstå *mirra thorn*-passagen til bunds. Den at *mirra thorn* kaldes *thet rød hæ* i visen. Skal tolkningen 'myrrabus, -træ' opretholdes, må det selvfølgelig også helst sandsynliggøres at farvebetegnelsen rød anstår sig en myrrabus, og at visens digter har vidst det; under alle omstændigheder må det forklares at busken har kunnet få hæftet denne betegnelse på sig.

I et væksthus i Botanisk Have i København befinder sig en uanselig grøn plante i urtepotte af sædvanligt dagligstueformat, 7-8 år gammel og fremdyrket af frø fra den botaniske have i Göttingen. Ifølge oplysning fra Knud Dahl og Jørgen Damgaard Pedersen, begge Botanisk Have, kan det dreje sig om et medlem af Commiphora-slægten, som myrra tilhører, snarere en Commiphora opobalsamum, hvis nutidige officielle danske navn er *balsamtræ*, end en Commiphora myrrha eller abyssinica, der bærer det officielle navn *myrratræ* (jf. ODP art. *Commiphora*); i al fald er planten af balsamfamilien, og den er muligvis det nærmeste man nogen sinde i Danmark er kommet dyrkningen af myrra

og dermed nærbeslægtede arter. Det forekommer i det mindste ganske usandsynligt at *Commiphora*-arterne skulle have optrådt som kulturplanter i Danmark i middelalderen, når man kombinerer oplysningerne om deres vækstbetingelser (tørkeprægede), deres hjemsted (de vestlige og (vestlig)centrale dele af Sydarabien og Somaliland) og deres dimensioner (jf. bl.a. Theofrast-citatet ovf. samt, fra moderne tid, Jensen 1974:26 og Van Beek 1960:71, 73-75, specielt p. 71, der siger til *Commiphora abyssinica*: »a tree with a central trunk, whose diameter is sometimes as much as one foot, and whose branches circumscribe an area with a maximum diameter of about twenty feet. Its height ranges from about four to fifteen feet«); jf. også Pedersen m.fl. 1961:sp. 260ff. om middelalderlig nordisk plantekultur.

Digteren af »Crist vndhæ megh then helighanz nadhæ« har altså næppe set væksten myrra i Danmark, og eftersom dens naturlige voksesteder er langt hinsides yderpunkterne for endog de mest berejste danske købmænds og pilgrimmes ekspeditioner i middelalderen (Sydeuropa, Jerusalem, jf. bl.a. Lárusson m.fl. 1965:sp. 15ff., Holtsmark m.fl. 1962:sp. 517ff., Høeg m.fl. 1967:sp. 467ff.), er det overhovedet lidet troligt at han har kendt denne plante af selvsyn, medmindre han da har haft en fortid som opdagelsesrejsende (udover som forsmået elsker, jf. ovf.: p. 7). Som pilgrim kan han dog have stiftet bekendtskab med arten *Commiphora opobalsamum*, der siges at have været dyrket i Ægypten og Palæstina i årtusinder (Jensen 1974:26).

At en dansker i middelalderen normalt ikke med egne øjne har set en myrrabusk, eller med egne øren hørt øjenvidneberetninger herom, er ikke nødvendigvis ensbetydende med at han ikke har kunnet have en rimeligt realistisk forestilling om dens udseende. Så højt estimeret en droge som myrraen lige siden oldtiden har været, er det ikke mærkeligt at også væksten tidligt har tiltrukket sig naturhistoriske og geografiske forfatters interesse. En plante af dette navn er udførligt beskrevet af klassiske forfattere (jf. ovf.), og man kunne tilsvarende vente at en sådan var omtalt i populærvidenskabelige værker fra den danske middelalder, hvor myrra ikke sjældent anbefales som lægemiddel eller lægemiddelingrediens; herom vidner talrige belæg fra lægebogshåndskrifterne og Kvinders rosengård i GldOs samlinger. Man finder imidlertid intetsteds omtale af en plante ved navn *myrra*. Men under rubrikken *Balsamus* har en urtebog følgende beskrivelse, som er opmærksomhed værd, fordi der med *Balsamus* antagelig menes *Commiphora opobalsamum* eller en nær slægtning heraf (jf. Harp.:295 sammenholdt med

ODP art. *Commiphora*), og fordi dette træ siges at have grene i rødlig-grøn farve: *Balsamus. ær ent træ. thær waxær .. innæn india land. Swa høt ænzæ manz arm. ællæ lit høræ. oc hauær grenæ røthælic grøneæ .. innæn .. lyt .. oc bær fryct ænzæ pipær korn. oc thær sum nokæt .. rif ær .. a trææt thæræ løpær ut ænzæ brænnæ yrta .. mialk innæn agustæ manæth .. Swa at innæn ent ar rinnær .. wæl ut af trææt trysætiughæ pund ællær fæmtiughæ pund .. oc thættæ træ ær ængin stath innæn wærældæn utæn india land. oc en stath innæn egipt land. oc thæn wætæ [rettet fra wata] ænsæ mialk thær af gær hetær balsamus Harp.:42.16-25 (efter håndskriftet Sth. K 48, tilsvarende op.cit.:114.10-18 efter NkS 66,8°). Farveoplysningen er vel at mærke ikke nogen tilfældighed, idet den genfindes i den latinske kilde, Constantinus Africanus' *De gradibus liber: rubeo uiridique colore perfusi* (citeret efter tilskrift til dette Harpe-streng-sted på seddel i GldOs samlinger under *røthlik*).*

Urtebogscitatatet beviser kun at der findes en middelalderlig tradition hvorefter en myrraart eller -slægtning under andet navn har været beskrevet som bl.a. rødlig; dette moment indgår hverken i de klassiske eller moderne beskrivelser af *Commiphora*-slægten (jf. bl.a. Mentz 1916:155 og Jensen 1974:26f.), men er ifølge oplysning fra Jørgen Damgaard Pedersen ikke i modstrid med virkeligheden, hvad angår unge skud og blade på *Commiphora opobalsamum*. Når traditionen eksisterer, kan visedigteren naturligvis også tænkes at være inspireret af den. Men hvis farvebetegnelsen i urtebogen havde været knyttet til navnet *myrra* og ikke *balsam*, ville denne tanke unægtelig have haft solidere støtte bag sig, også selv om balsam- og myrravæksterne resp. -produkterne uomtvisteligt er to alen ud af ét stykke og sikkert også har været opfattet sådan i middelalderen. I den retning peger en form som *myrrabalsamum* Harp.:282.6 (ganske vist en omtydning af *mirobalanis*) samt forbindelsen (*gull ok røgilse ok*) *hwit mirram* SøndEv.:45.13. For det er normalt balsam der kaldes hvid og myrra der kaldes rød (p.gr.a. den ubehandlede vares rødbrune farve, jf. ODP art. *Commiphora*); det fremgår med al ønskelig tydelighed af urtebogsbelæggene i GldOs samlinger – fx *røt mirra* i håndskriftet NkS 314b,4° –, og ODP (ibid.) kan yderligere føje et belæg til fra en eftermiddelalderlig kilde.

Hermed åbner sig endelig den mulighed for at forklare prædikatet *thet rødhæ* til *mirra thorn*, at det kunne skyldes en tanke- eller ordfor-skydning, en overførelse af det adj. som stofbetegnelsen *myrra* øjen-synlig fast forbindes med til at gælde en betegnelse for den tilsvarende vækst. At visens farveadjektivbrug i øvrigt er klichépræget og ind-

skrænket til rød (om guld str. 6.1 og 10.6) og hvid (om jomfruens hals str. 7.5-6), yder vel tanken en vis støtte. Men den harmonerer ikke med den botaniske realisme som kunne synes at ligge bag valget af netop ordet *thorn* til karakteristik af myrravæksten.

De leksikografiske refleksioner som det ovennævnte Rimkrønikeord *dwss* affødte hos Allan Karker, mandede ud i forudsigelsen af at nogle af tolkningerne i GldO vil blive ledsaget af spørgsmålstejn som udtryk for, at man af hensyn til arbejdstakten har resigneret over for at bakke med en hvilken som helst uløftet sten i glda. (1975:154). Udtrykket *mirra thorn* i »Crist vndhæ megh then helighanz nadhæ« synes at være eksempel på at visse gloser selv med »en ekstra indsats af tid og eftertanke« (Karker:ibid.) næppe kan slippe af med deres spørgsmålstejn i den kommende ordbog. I en konklusion af den langstrakte undersøgelse af *mirra thorn* skal der plæderes for tolkningen 'myrrabus, -træ' som meningsgivende på enklere måde end de hidtil fremsatte tolkninger, og for antagelsen af Højs. 4.13-14 (evt. plus Sir. 24.17ff.) som et mere nærliggende udspring for *mirra thorn*-passagen end Højs. 4.6 og 1.12, skønt fjernt nok endda. Men som overleveringssituationen nu en gang er – et engangsudtryk i uvis sammenhæng med den omkringstående tekst –, kan denne konklusion aldrig blive andet end en hypotese.

Det er endda en hypotese med sine absolut svage sider: den tilsyncladende inkongruens i genus mellem *thorn* og *thet rødhæ*, den lette inkongruens mellem visens billede af jomfruen som et skud og Højsangens billede af bruden som en have med skud i, samt den botanisk svagt funderede forbindelse mellem myrrabus og farven rød. Ydermere opererer hypotesen ud fra visse stiltiende forudsætninger som slet ikke er kendsgerninger: at den i visen foreliggende ordlyd ikke er resultat af en fundamental tekstforplumring (fx fejllæsning af et forlægs *mirra cor(e)n* ~ *myrra electa* Sir. 24.20, jf. p. 30 ovf.), og at *mirra thorn*-passagen overhovedet kan ses som spejlbillede af et enkelt (eller to nærstående) bibelsted(er) og ikke er resultatet af en friere associationsdannelse med ingredienser hentet mange steder fra. Den sidste forudsætning har dog gedigen støtte i visen i øvrigt, og den første er i al fald i overensstemmelse med det sunde tekstkritiske princip ikke rask væk at regne en læsemåde for forvansket, hvis man på nogen mulig måde kan se en mening i den. Men det må erkendes at der er mange utvivlsomme forvanskninger i teksten, og at en konjektur som *mirra cor(e)n* ville få brikkerne til at falde nok så godt på plads.

Kilde- og litteraturfortegnelse

Håndskrifter

Den arnamagnæanske Samling, København: AM 784,4°.

Kungliga Biblioteket, Stockholm: A 29.

Andet

»Crist vndhæ megh then helighanz nadhæ« citeres efter Klosterb.: 26-30 med enkelte justeringer efter håndskriftet. – Udgavernes markering af opløste forkortelser er ikke medtaget i citater.

AMKO: Ordbog over det norrøne prosasprog, under forberedelse af Den Arnamagnæanske Kommission.

Andersson, Aron: Liturgiska kärl (Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder 10 (Kbh. 1965):sp. 619-626).

Balbus, Johannes: *Catholicicon*. Venezia 1491.

Beumer, Johannes, S. J.: *Die marianische Deutung des hohen Liedes in der Frühscholastik* (Zeitschrift für katholische Theologie 76 (Wien 1954):411-439).

Blatt, Franz: *Latinsk Syntaks i Hovedtræk. Paa Grundlag af den klassiske Sprogtilstand*. Kbh. 1946.

Brandt-Nielsen, Johanne: *Mariaviser*. Herning 1979.

Brix, Hans: *Per Ræv Lilles Problem (Analyser og Problemer 2 (Kbh. 1935):33-88)*.

Brøndum-Nielsen, Johs.: *Fra Skaanes Senmiddelalder*. Kbh. 1959.

Bønneb.: *Middelalderens danske Bønnebøger 1-5*, ed. Karl Martin Nielsen. Kbh. 1945-1982.

Calepinus, Ambrosius: *Dictionarium. Rhegii Lingobardiæ .. 1502*.

Cappelli, Adriano: *Dizionario di abbreviature latine ed italiane*⁶. Milano 1973.

CP: *Christiern Pedersens Danske Skrifter 1-5*, ed. C. J. Brandt og R. Th. Fenger. Kbh. 1850-1856.

da. 1550: *Biblia .. paa Danske (Christian den Tredjes Bibel 1550)*, ed. Det danske Sprog- og Litteraturselskab. Kbh. 1928.

da. 1871: *den autoriserede oversættelse af Det gamle Testamente 1871*.

da. 1931: *den autoriserede oversættelse af Det gamle Testamente 1931*.

da. BonM: *Bonaventuras Meditationes vitae Christi (Bonaventura: Tre skrifter i gammeldansk oversættelse (duplikeret udgave til brug for GldO. Kbh. 1968):1-165)*.

da. Fred.: *Hertug Frederik af Normandi (Romantisk Digtning fra Middelalderen 1, ed. C. J. Brandt (Kbh. 1869):205-284)*.

da. Iv: *Ivan Løveridder (Romantisk Digtning fra Middelalderen 1, ed. C. J. Brandt (Kbh. 1869):1-204 (Sth. K 47); Romantisk Digtning fra Middelalderen 2, ed. id. (Kbh. 1870):131-288 (Sth. K 4))*.

da. Suso: *Henrik Suso Gudelig Visdoms Bog*, ed. C. J. Brandt. Kbh. 1858.

DEO: *Niels Åge Nielsen: Dansk etymologisk ordbog*. Kbh. 1966.

DI: *Diplomatarium Islandicum 1-16*, ed. Jón Sigurðsson m.fl. Kbh./Reykjavík 1857-1972.

- DS: Danmarks Stednavne 1ff. Kbh. 1922ff.
- Frandsen, Ernst: Mariaviserne. Den lyriske Madonnadigtning fra Danmarks Middelalder, belyst gennem Bønnebøgernes Prosatexter. Kbh. 1926.
- Frederiksen, Britta Olrik: Vulgatas 118. Davidssalme i gammeldansk oversættelse (Bibliotheca Arnamagnæana 38. Opuscula 8 (Kbh. 1985 [1986]):264-297).
- fr. Iv: Chrestien de Troyes: Yvain, transl. & ed. Ilse Nolting-Hauff. München 1962.
- Gad, Tue: Mariadigtning. Danmark (Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder 11 (Kbh. 1966):sp. 381-384).
- Gadegård, Niels H.: Myrra (Gads Danske Bibel Leksikon L-Å (Kbh. 1966):sp. 265).
- Gadegård, Niels H.: Du er min, og jeg er din. Indledning til Højsangen (Bibelen i kulturhistorisk lys 4 (Kbh. 1969):457-468).
- Gerleman, Gillis: Ruth. Das Hohelied (Biblischer Kommentar Altes Testament 18). Neukirchen-Vluyn 1965.
- GG: Johs. Brøndum-Nielsen: Gammeldansk Grammatik i sproghistorisk Fremstilling 1². Kbh. 1950. 2². Kbh. 1957. 3-8. Kbh. 1935-1974.
- GldBib.: Den ældste danske Bibel-Oversættelse, ed. Christian Molbech. Kbh. 1828.
- GldO: Gammeldansk Ordbog, under forberedelse af Det danske Sprog- og Litteraturselskab.
- Harp.: Harpestræng. Gamle danske urtebøger, stenbøger og kogebooks, ed. Marius Kristensen. Kbh. 1908-1920.
- Holtsmark, Anne m.fl.: Itinerarier (Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder 7 (Kbh. 1962):sp. 517-520).
- Høeg, Ove Arbo m.fl.: Krydder (Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder 9 (Kbh. 1964):sp. 467-477).
- Haastруп, Niels: Sprogarbejdere – med og uden bøger. Om nogle skolebøger og Rimkrøniken (Bogvennen 1982 (Kbh. 1982):87-104).
- Jensen, Hans Arne: Biblens planter. Kbh. 1974.
- Jørgensen, A. Th.: Røggelsekar (Salmonsens Konversationsleksikon² 20 (Kbh. 1926):676).
- Kalk.: Otto Kalkar: Ordbog til det ældre danske sprog (1300-1700) 1-5², 6. Kbh. 1976.
- Karker, Allan: Mellem ordbog og tekst. Omkring Rimkrøniken vers 540 og 552 (Nordiske Studier. Festskrift til Chr. Westergård-Nielsen (Kbh. 1975):147-154).
- Kaspersen, Søren: Det kirkelige samfund (Søren Kaspersen m.fl.: Dansk litteraturhistorie 1 (Kbh. 1984):547-606).
- Klosterb.: En Klosterbog fra Middelalderens Slutning (AM 76,8°), ed. Marius Kristensen. Kbh. 1928-1933.
- Kværndrup, Sigurd: Populærvidenskab og rejser (Søren Kaspersen m.fl.: Dansk litteraturhistorie 1 (Kbh. 1984):404-414).
- Larsen, Jørgen: Navnestoffet i de ældste danske ordbøger (Festskrift til Kristian Hald (Kbh. 1974):103-116).

- Lárusson, Magnús Már m.fl.: Reiser (Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder 14 (Kbh. 1969):sp. 15-33).
- lat. Suso: Henrici Susonis .. Horologium sapientiae, ed. Josephus Strange. Coloniae 1861.
- Lawler, Traugott: Encyclopedias and Dictionaries, Western European (Dictionary of the Middle Ages 4 (New York 1984):447-450).
- Lewis, Charlton T. and Charles Short: A Latin dictionary founded on Andrews' edition of Freund's Latin dictionary. Oxford 1975.
- Malling, Anders: Dansk salmehistorie 1. Kbh. 1962.
- MB: Svenska Medeltidens Bibel-Arbeten 1-2, ed. G. E. Klemming. Sth. 1848-1855.
- Mentz, A.: Commiphora (Salmonsens Konversationsleksikon² 5 (Kbh. 1916):155).
- MP: Svenska Medeltids-Postillor 1ff., ed. G. E. Klemming m.fl. Sth. 1879ff.
- ODP: Johan Lange: Ordbog over Danmarks Plantenavne 1-3. Kbh. 1959-1961.
- ODS: Ordbog over det danske Sprog 1-28. Kbh. 1918-1956.
- Pedersen, Anton m.fl.: Have (Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder 6 (Kbh. 1961):sp. 260-267).
- Pedersen, Christiern: Vocabularium ad usum dacorum (Paris 1510), ed. Inger Bom og Niels Haastrup. Kbh. 1973.
- PL: Patrologiæ cursus completus. Series Latina 1ff., ed. J. P. Migne. Paris 1844-1905.
- Pope, Marvin H.: Song of songs. A New Translation with Introduction and Commentary (The Anchor Bible 7 C). New York 1977.
- Ronge, Hans H.: Suso (Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder 17 (Kbh. 1972):sp. 442-444).
- Salzer, Anselm: Die Sinnbilder und Beiworte Mariens in der deutschen Literatur und lateinischen Hymnenpoesie des Mittelalters². Darmstadt 1967.
- Sdw.: K. F. Söderwall: Ordbok öfver svenska medeltids-språket 1-2. Lund 1884-1918. Supplement ved Söderwall m.fl. Lund 1925-1973.
- Sleumer, Albert: Kirchenlateinisches Wörterbuch. Limburg 1926.
- Steidl, P. D.: Vor Frues Sange fra Danmarks Middelalder. Kbh. 1918.
- sv. BonM: Bonaventuras Betragtelse öfver Christi lefverne, ed. G. E. Klemming. Sth. 1860.
- sv. Fred.: Hertig Fredrik av Normandie, ed. Erik Noreen. Uppsala 1927.
- sv. Iv: Herr Ivan Lejon-Riddaren, ed. J. W. Liffman och G. Stephens. Sth. 1849. – Herr Ivan, ed. Erik Noreen. Uppsala 1931.
- sv. Suso: H. Susos Gudelige Snilles Väckare, ed. R. Bergström. Sth. 1868-1870.
- Sydr.: Sydrak. Efter Haandskriftet Ny kgl. Saml. 236 4to, ed. Gunnar Knudsen. Kbh. 1921-1932.
- SøndEv.: Kirkeårets Søndags-Evangelier, ed. C. J. Brandt. Kbh. 1865.
- Theofr.: Theophrastus: Enquiry into Plants and Minor Works on Odours and Weather Signs 1-2³, transl. & ed. Sir Arthur Hort. London 1961.
- Toldberg, Helge: Lidt om Hr. Michaels og Per Ræff Lilles Kilder (Danske Studier 1961 (Kbh. 1961):17-39).

- Ups. C 20: Latinskt-Svenskt glossarium efter Cod. Ups. C 20, ed. E. Neuman och Börje Tjäder. Uppsala 1918-1973.
- Van Beek, Gus W.: Frankincense and Myrrh (The Biblical Archaeologist 23.3 (New Haven 1960):70-95).
- Vulg.: Biblia Sacra iuxta latinam vulgatam versionem ad codicum fidem iussu Pii PP. XII 1ff. Rom 1926ff. – Højsangen findes i bd. 11 (Libri Salomonis, Rom 1957), Siraks Bog i bd. 12 (Sapientia Salomonis, Liber Hiesu filii Sirach, Rom 1963).
- Wollin, Lars: Svensk latinöversättning 1. Processen. Lund 1981.
- Wollin, Lars: Svensk latinöversättning 2. Förlagan och produkten. Lund 1983.
- ØMO: Ordbog over de danske Ømål, under forberedelse af Københavns Universitets Institut for dansk Dialektforskning.

Der er ydet bidrag til trykning af denne afhandling af Mag.art. Marcus Lorenzens Legat.